

Modernizare și naționalism: Sibiul la începutul secolului XX; competiția elitelor într-un oraș multicultural (1905-1945)

Dragoman, Dragoș

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Dragoman, D. (2007). Modernizare și naționalism: Sibiul la începutul secolului XX; competiția elitelor într-un oraș multicultural (1905-1945). *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 7(1), 31-69. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56058-3>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/1.0>

Modernizare și naționalism: Sibiul la începutul secolului XX

Competiția elitelor într-un oraș multicultural (1905-1945)

DRAGOȘ DRAGOMAN

Succesul Forumului Democratic al Germanilor din România la alegerile locale din 2004 în orașul Sibiu reprezintă nu doar o excepție națională, ci readuce în discuție problema relațiilor etnice. În contrast cu situația conflictuală – etnică și confesională – din alte zone ale Transilvaniei, orașul pare să fi evitat conflicte majore. De altfel, acest aspect poate să fi favorizat decisiv un candidat sas la funcția de primar, într-un oraș devenit covârșitor românesc. Relațiile actuale dintre comunitățile etnice și confesionale sibiene ne obligă la o serie de întrebări: cum arătau relațiile intercomunitare într-o perioadă când raportul demografic era defavorabil românilor? Care era imaginea etnicilor germani în ochii elitelor românești în situația unei competiții culturale, politice și economice cotidiene? Cum arătau raporturile dintre elitele săsești și românești în contextul modernizării și afirmării identităților naționale la începutul secolului trecut?

Analiza raporturilor dintre elitele sibiene la începutul secolului urmărește două obiective: să identifice în linii mari reprezentarea „celuilalt” și să determine evoluția conflictului. Începutul secolului XX este marcat de o susținută activitate culturală și politică atât pentru români, cât și pentru sași. Mai mult, integrarea Transilvaniei în structura politico-administrativă a statului român reprezintă o politică specifică și un nou raport de forțe. Politica statului român față de minoritățile naționale, revendicările naționale ale comunității săsești și influența crescândă a Germaniei în problemele acesteia formează cadrul conflictului comunitar.

Prima parte a studiului, bazată pe o analiză tematică, se ocupă de identificarea elementelor simbolice în cadrul conflictului comunitar și de imaginea celor două comunități. A doua parte, concepută ca un studiu narativ-istoric, urmărește evoluția conflictului politic dintre cele două comunități. După o incursiune în istoria autonomiei orașului și o abordare a problemei cetățeniei, vom vedea cum intensitatea conflictului este legată de importanța simbolică – mai curând decât materială – a subiectelor de divergență. În conflictul comunitar, strategiile fără succes tind să radicalizeze pozițiile părților conflictuale și să antreneze surse externe de putere în favoarea fiecărei părți.

Cercetarea simbolismului politic se bazează pe o analiză a revistei *Transilvania*, considerată suficient de reprezentativă pentru pozițiile adoptate de elita națională românească în relație cu elitele săsești și maghiare. Perioada analizată este cea cuprinsă între 1905 și 1930. Anul 1905 reprezintă atât continuarea unei activități susținute pentru drepturi civile, cât și începutul unei perioade în care românii sibiieni se simt egali celorlalți din punct de vedere cultural. Inaugurarea „Muzeului Asociațiunii Transilvane pentru Literatură și Cultura Poporului Român” pune pe picior de egalitate culturală cele două comunități naționale:

„Nîcîcînd nu s-a întrunit pe acest pîmînt, din un prilej pur cultural, o societate romînească mai mare și mai aleasă [...] și nîcîcînd acest popor nu s-a prezentat în condiții mai impunătoare ca un element etnic superior, ca un factor important de civilizațiune și ca o națiune înzestrată cu o vitalitate și cu însușiri și talente mari, cari îi garantează un viitor frumos și un loc distins între popoarele din Orientul Europei”¹.

Perioada interbelică repezintă schimbarea raporturilor de forță din comunitatea sibiană. Statul național român nu devine doar cadrul politic al conflictului comunitar, ci și un instrument de putere favorabil elitelor românești. Sentimentul elitelor săsești este cel al insuccesului politic și al înfrîngerii economice și sociale în raport cu avantajele oferite de stat românilor. Sensibilitatea ridicată este iritată de aproape orice măsură – fie reforma agrară, legea administrației, statutul minorităților naționale sau unificarea fiscală – aproape toate fiind percepute drept atacuri deliberate împotriva comunității săsești. Relațiile dintre o parte a elitelor săsești și partidul național-socialist german înaintea și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, înfrîngerea Germaniei naziste în 1945, depozitarea sașilor de bunuri, deportarea și privarea lor de drepturi politice de către regimul român național-comunist deschide o altă etapă a raporturilor româno-săsești în Sibiu. Sfîrșitul ei coincide cu prăbușirea regimului comunist și masiva emigrare a sașilor în Germania Federală. Sibiul golit de elementul său istoric săsesc, persistența și acumularea stereotipurilor pozitive relative la elementul etnic german, existența unui „model cultural” săsesc – valorizat electoral de marea majoritate romînească – sunt însă elementele unei alte relații comunitare².

MODERNIZARE, NAȚIONALISM ȘI ROLUL ELITELOR

Modernizarea este un fenomen răspunzător de mari bulversări sociale. Ea nu înseamnă doar adoptarea unor noi tehnici de producție, inovații și descoperiri științifice, ea înseamnă și activism social și politic. În societățile tradiționale, modernizarea determină o creștere a ratei alfabetizării și a nivelului general de educație, a informării și a mobilității individuale. Samuel P. Huntington remarcă unul dintre aspectele cele mai frapante ale modernizării, anume „conștiința, coerența, organizarea și activitatea intensificate pe care aceasta le determină în cadrul multor forțe sociale care au ființat la un nivel mult mai scăzut de identitate conștientă și organizare în societatea tradițională”³.

Modernizarea înseamnă atât o relație între alfabetizare și fenomenele urbanizării și industrializării, cât și o legătură cu apariția și consolidarea altui fenomen, naționalismul. Contactul social, informarea, identitatea sunt toate sub influența acestei noi ideologii. Naționalismul redefinesc legăturile sociale și raporturile dintre comunități. El separă individul de organizarea tradițională pentru a-l reintegra

¹ „Discurs de deschidere cu ocazia adunării generale a *Asociației*, ținută la Sibiu la 19 și 20 august 1905”, *Transilvania*, an XXXVI, nr. 5, septembrie-octombrie 1905, pp. 149-161.

² Dragoș DRAGOMAN, „La recomposition du champ politique régional en Roumanie. Le succès du Forum Allemand à Sibiu/Hermannstadt”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. V, no. 1, 2005, pp. 181-201.

³ Samuel P. HUNTINGTON, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, trad. H. Stămatin, Polirom, Iași, 1999.

unei comunități imagine remodelate, ale cărei granițe tot el le definește. Comunicarea este factorul principal în apariția națiunii, crede Benedict Anderson, națiunea fiind doar iluzia unei comunități în lipsa contactului direct¹. Școala, instituțiile de cultură și mediile de informare sunt vectorii redefinirii comunităților tradiționale. Privită în sens larg, comunicarea este responsabilă de întărirea ideii de națiune, indiferent de explicația apariției sale². Fie că punem accent pe rolul statului modern birocratic³ în ruperea vechilor relații sociale și generarea unei noi identități naționale, fie că insistăm asupra rolului economiei capitaliste⁴ în bulversarea socială, migrația forței de muncă spre orașe, apariția identității colective naționale, factorul comun este reprezentat de comunicare⁵. Indiferent de motorul acestei comunicări, ea conduce la creșterea nivelului de interacțiune socială și la formarea identității naționale.

Iată cum arată societatea industrială care generează noile raporturi sociale:

„Alfabetizarea universală și cu nivel înalt de sofisticare numerică, tehnică și generală figurează printre premisele sale funcționale. Membrii ei sunt și trebuie să fie mobili, gata de a trece de la o activitate la alta [...] În cursul muncii, ei trebuie să comunice constant cu un număr mare de alți oameni, cu care în mod frecvent nu au nici o legătură prealabilă, și cu care comunicarea trebuie, prin urmare, să fie explicită, nu dependentă de context [...] Deci aceste comunicări trebuie să se producă în același mediu lingvistic și în aceeași scriere, comune și standardizate. Sistemul educațional care garantează această performanță socială se lărgeste și devine indispensabil”⁶.

Identitatea noii societăți este modelată de către cultura standardizată, „națională”, cultura fiind un produs al sistemului educațional. Însă:

„Statul este singurul destul de puternic pentru a controla o funcție atât de importantă și esențială. Cultura [...] este acum mediul comun necesar, sângele sau poate mai degrabă atmosfera comună minimală în cadrul căreia pot respira, supraviețui și produce exclusiv membrii comunității. Pentru o societate oarecare, ea trebuie să fie de așa natură încât *toți* să poată respira, supraviețui și produce; așa încât trebuie să fie aceeași cultură. Mai mult, acum trebuie să fie o cultură mare sau înaltă (alfabetizată, susținută prin instrucție) și nu mai poate fi una diversificată, locală, o cultură mică și nealfabetizată, adică tradiție”⁷.

Rolul statului-educator în formarea culturii și ideologiei naționale este esențial în modelul modernizării descris de Gellner. Cazul statului național român după 1918 – descris de către Irina Livezeanu – se înscrie în acest model, adică un efort susținut pentru consolidarea statului, unificarea culturii, combaterea regionalismului, dar și a resurselor și activităților elitelor comunităților ne-românești, mai urbanizate și mai educate, pentru crearea și impunerea unor elite urbane românești în

¹ Benedict ANDERSON, *Imagined Communities*, Verso, London, 1983.

² Michael THURMAN, „The Nature of Nations: the Duch Challenge of Modernization. Accounts of National Identity”, lucrare prezentată la conferința anuală a American Political Science Association, San Francisco, 2001.

³ Charles TILLY, *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1975.

⁴ Immanuel WALLERSTEIN, *Sistemul mondial modern*, vol. I-III, trad. D. Abraham, I. Bădescu, M. Ghibernea, Meridiane, București, 1992.

⁵ Karl DEUTSCH, *Nationalism and Social Communication*, John Wiley, New York, 1953.

⁶ Ernest GELLNER, *Națiuni și naționalism*, trad. R. Adam, Antet, București, 1997, p. 58.

⁷ *Ibidem*, p. 62.

noile teritorii alipite după război; în final, o luptă între „fondul românesc” rural și modernitatea urbană de tip occidental, care generează ideologia dreptei extreme și ortodoxiste românești¹.

Ce este o națiune, se întreba Ernest Renan:

„A avea glorie comune în trecut, o voință comună în prezent; a fi înfăptuit mărețe lucruri împreună, dorința de a înfăptui altele și mai mărețe, iată condițiile esențiale pentru a fi un popor... În trecut, o moștenire de glorie și de remușcări; în viitor, un program unic de realizat... Existența unei națiuni este un plebiscit cotidian”.

Astfel, subliniază José Ortega y Gasset, națiunea nu este doar trecut comun, comunitate de sânge și de limbă, ea este și un proiect de viitor:

„Dacă [statul național, n.n.] este proiectul unei întreprinderi comune, realitatea lui este pur dinamică; acțiunea este cea care *face* comunitatea [...] rasa, sângele, legăturile geografice, clasa socială devin secundare. Nu mai este comunitatea precedentă, trecută, tradițională sau imemorială, pe scurt, fatală și nedeformabilă, cea care oferă un titlu comunității politice, ci viitoarea comunitate acționând efectiv. Nu ceea ce am fost ieri, ci ceea ce vom face mâine împreună ne reunește într-un stat [național]”².

Aceasta este dezvoltarea naționalismului în paradigma modernismului clasic: națiunile sunt construcții recente, dețin componente noi, părți ale noilor societăți moderne; ele sunt chiar produsul modernizării, adică elementele lor apar doar în condițiile modernității și politicilor de modernizare; o dată modernizarea încheiată, naționalismul se estompează, eventual dispare; națiunile și naționalismul au caracterul de „construct” social și de creații culturale ale modernității. Desigur, paradigma modernistă nu este absolută. Ea se opune vechilor ipoteze și idei „perennialiste”: națiunile sunt fenomene imemorabile și persistente, recurente în toate epocile; ele sunt comunități politice etnoculturale, apartenența fiind dată de legături ancestrale și cultura autentică; ele sunt însă și comunități populare și democratice, oglindind nevoile și aspirațiile „poporului”; mai mult, națiunea este un tot unitar, cu caracter și voință unice³.

Adeptii paradigmei modernismului, Deutsch⁴, Eisenstadt⁵, Almond și Pye⁶, nu sunt de acord cu toate condițiile construirii națiunii, dar cred cu toții în ideea națiunii în calitate de cultură politică cu participare de masă. Mobilizarea și „construirea” culturii naționale sunt opera elitelor. Elitele sunt cele care elaborează acest proiect politic. Iar elementul central al proiectului constă, cum am spus, în formarea identității naționale prin standardizarea limbii vernaculare⁷, prin promovarea

¹ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare. 1918-1930*, Humanitas, București, 1998.

² José ORTEGA Y GASSET, *Revolta maselor*, trad. C. Lupu, Humanitas, București, 1994, p. 189.

³ Anthony D. SMITH, *Naționalism și modernism*, Epigraf, trad. D. Stanciu, Chișinău, 2002, pp. 34-35.

⁴ Karl DEUTSCH, William FOLZ, *Nation Building*, Atherton Press, New York, 1963.

⁵ Shmuel EISENSTADT, *Modernization: Protest and Change*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1965.

⁶ Gabriel ALMOND, Lucien PYE, *Comparative Political Culture*, Princeton University Press, Princeton, 1965.

⁷ Anthony D. SMITH, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1993.

educației, prin răspândirea ideologiei naționale. Consolidarea statului național apare ca o sarcină pe care elitele și-o asumă, deci, voluntar¹.

„Nu comunitatea nativă [a rasei și limbii, n.n.] a constituit națiunea, ci dimpotrivă: statul național, în dorința sa de unificare, s-a găsit întotdeauna în fața multor rase și a multor limbi, ca și în fața multor altor obstacole. Dominarea energetică a acestora a produs o relativă unificare de sânge și de limbi, ceea ce a servit pentru a consolida unitatea.”²

Procesul unificării și consolidării naționale nu este deloc unul pașnic, după cum afirmă Gellner:

„Epoca tranziției la industrialism trebuia, în conformitate cu modelul nostru, să fie o epocă a naționalismului, o perioadă de reasezări turbulente, în care granițele politice sau cele culturale, ori ambele, se modifică pentru a satisface noul imperativ naționalist care acum, pentru întâia oară, se face simțit. Cum stăpânitorii unor teritorii nu le cedează de bună voie [...] cum schimbarea culturii este foarte adesea o experiență dureroasă, și mai mult, cum existau culturi rivale care se luptau pentru subjugarea sufletelor, la fel cum existau și centre rivale de autoritate politică dornice să corupă oameni și să acapareze teritorii: date fiind toate acestea, rezultă imediat din modelul nostru că această perioadă de tranziție nu putea fi decât violentă și marcată de conflicte. Fapte istorice confirmă pe deplin aceste așteptări”³.

AFIRMAREA IDENTITĂȚII ȘI UTILIZAREA SIMBOLURILOR

Legătura dintre procesele politice și oameni este, de cele mai multe ori, una simbolică. Cu excepția celor angajați deliberat și instrumental în politică, pentru ceilalți indivizi sensurile sunt condiționate de nevoile, speranțele și neliniștile pe care le exprimă. „Politica este pentru cei mai mulți dintre noi o desfășurare continuă de simboluri abstracte, dar una despre care experiența noastră ne învață că poate fi o forță benefică sau malefică frizând, uneori, omnipotența.”⁴ Ea este obiectul atașamentului emoțiilor și angoaselor, situat însă dincolo de puterea noastră de acțiune. „Esențial pentru puterea sa ca simbol este că există undeva departe, singularizată, omniprezentă, ca ultimă amenințare sau mijloc de salvare, și totuși imposibil de influențat în mod efectiv de vreun act pe care noi, ca indivizi, l-am putea face.”⁵ Simbolurile politice, remarcă Edelman, subliniază într-o formă concentrată acele înțelesuri și emoții pe care membrii unui grup le creează și le întăresc⁶. Ritualurile și miturile dau sens și conferă unitate comunității. Ritualul implică indivizii, oferindu-le credința în interesele lor comune și asemănarea lor, promovând conformitatea. Miturile, prin esența lor mai presus de orice îndoială, oferă sens unui eveniment, unei acțiuni, unui crez despre care se comunică public.

Simbolurile sunt elemente componente ale identității colective. Rolul lor este de a semnifica, unifica și mobiliza. Trecutul unei comunități este emoțional sim-

¹ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...*cit.

² José ORTEGA Y GASSET, *Revolta maselor*, cit., p. 187.

³ Ernest GELLNER, *Națiuni și naționalism*, cit., pp. 65-66.

⁴ Murray EDELMAN, *Politica și utilizarea simbolurilor*, trad. R. Nichita, Polirom, Iași, 1999, p. 15.

⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁶ *Ibidem*, p. 20.

bolizat pentru a-i conferi atributele necesare în prezent: grandoare, eroism, unitate, vechime și noblețe. Diviziunile produse de modernizare în corpul social pot fi astfel șterse în afirmarea unui perpetuu crez comun (pentru poporul român fiind dorința de unitate)¹, tensiunile pot fi surmontate prin angoasele amenințării. De altfel, politica este o permanentă amenințare, avantajele dobândite de unii intrând în conflict cu interesele altora. Când lupta se duce între comunități, simbolurile își dovedesc pe deplin funcțiile.

CONFLICTUL SIMBOLIC COMUNITAR

Conflictul simbolic este o parte importantă a confruntării comunitare. În identificarea lui ne vom concentra asupra reprezentării pe care o dau cele două părți conflictului istoric, asupra argumentelor invocate de cele două comunități (miturile originii și drepturile istorice), asupra felului în care este reprezentat „celălalt” (stereotipurile atribuite și termenii discursului).

Imaginea conflictului istoric

Conflictul elitelor sibiene este determinat nu doar de subiecte politice și interese imediate, ci și de confruntarea a două culturi politice. Ceea ce opune elitele, este atât tematica simbolică a conflictului prezent, cât și proiecția diverselor înfruntări trecute, fie ele politice, economice, sociale sau culturale. Rivalitatea actuală este rezultatul unui vechi raport de alteritate, de competiție și de raportare la situația și realizările celuilalt, percepția alterității fiind un fenomen de *longue durée*.

Conflictul religios

Un episod conflictual de care românii își amintesc este încercarea de atragere a strămoșilor lor de partea Reformei. Nu doar principii Ardealului sunt agenții efortului de convertire, ci și sașii. Dacă principii foloseau forța, urmând fidel preceptul epocii „cuius regio, eius religio”, sașii au încercat „să-i cucerească [pe românii], tipărind pe seama lor, în românește, în 1544 la Sibiu, *Catechismul luteran*², iar ceva mai târziu, prin diaconul Coresi și alte cărți bisericești, pline toate cu învățăături protestante”. Din nefericire pentru reformați, „Catechismul [însă] n-a prins și îndată ce sașii s-au convins despre aceasta, au încetat de a mai nutri gânduri de propagandă”.

Mai târziu în același secol, cele trei „națiuni” regnicolare au impus jugul asupra Bisericii românești. Astfel, „toate legile dietelor, începând cu cea din 1566 de la Sibiu, până la cea din Alba Iulia de la 1593, apasă în chipul cel mai barbar asupra episcopilor, preoților și poporului românesc”³.

¹ Lucian BOIA, *Istorie și mit în conștiința românească*, Humanitas, București, 2001.

² I. MATEIU, „Preoțimea românească-ardeleană în veacul al XVII-lea – studiu istoric”, *Transilvania*, an XLVII, nr. 1, ianuarie-februarie 1911, pp. 1-18.

³ *Ibidem*.

Nici episcopului sașilor Georg Daniel Teutsch nu i se iartă unele atitudini împotriva românilor. Comentând pe marginea biografiei episcopului luteran¹, Ioan Lupaș evidențiază „părerea lui privitoare la chestia românească, prin care ne reamintește pe Honterus din sec[olul] XVI. Românilor, cari cereau drepturi deopotrivă cu celelalte națiuni ale Ardealului, Teutsch le dădea sfatul, cu totul întârziat, de a-și părăsi credința străbună și a trece la luteranism, ca să poată deveni astfel părtași ai egalei îndreptățiri”². Mai mult, în cadrul Dietei de la Cluj din 1848 în care se decidea unirea Transilvaniei cu Ungaria, Teutsch, deputat de Sighișoara, era un adept al acestei uniri „din cauza încrederii în liberalismul maghiar, care făgăduia tuturor drepturi, pe cari mai târziu a dovedit că nu le știe respecta”.

Conflictul politic și social

Românii au fost înrobiți de către cei ce domină Ardealul și menținuți în această inferioritate socială, dezagreabilă și chiar jignitoare. Astfel arată percepția stării sociale și a raportului cu ceilalți: „Orașul Sibiu, în urma unei legi făcute de cei puternici, se curăția în toate sâmbăta prin locuitorii satelor mărginașe, cari erau siliți să curețe stradele, ba chiar și latrinele sașilor³. Aceia cari nu dădeau ascultare, erau aspru pedepsiți”. Împotriva acestei practici, „comunele din scaunul Săliștei au pornit proces [la guvernul și Dieta Transilvaniei] și procesul acesta s-a rezolvat favorabil pentru români”.

Situația socială și economică nu este una întâmplătoare în imaginarul românesc, ea ține de acțiunea dușmănoasă a adversarilor. Cauza pentru care românii nu au îmbrățișat industria este pentru că până în urmă cu puțin timp „au domnit vremurile cele dărâmatore, înjugările cele crâncene și barbarismul [...] din partea popoarelor conlocuitoare cu noi și anume din partea sașilor și maghiarilor; nerespectarea drepturilor din partea acelorora, împedecarea lor, ca să nu facă și poporul român vr’un pas de înaintare, vreo studiere în vre-un institut mai înalt, dela care de sigur urmează înaintarea oricărui popor”, crede învățătorul Candit Bratu⁴. Astfel se explică existența unei singure clase sociale autentic românești, țărănimea. Clasa nobiliară românească veche a fost maghiarizată prin religie și prin încadrarea în aparatul de stat iar „clasă mijlocie, negustori și meseriași români, n-am avut decât în câteva orașele din Banat și de la «margine»”. Breslele săsești și ungurești au vegheat în toate orașele Ardealului ca puii de român să nu poată învăța o meserie⁵. Opoziția celorlalte comunități este vădit răuvoitoare și se explică prin teama lor de concurență culturală, socială și economică. „Îndată ce au observat popoarele acestea, că românul întreprinde un progres în cultură, înaintează, înfloresc, numai decât au întreprins mijloace împedecătoare, să nu se ridice la un

¹ Friedrich TEUTSCH, *Georg Daniel Teutsch, Geschichte seines Lebens*, W. Krafft, Sibiu / Hermannstadt, 1909.

² Ioan LUPAȘ, „Episcopul Gheorghe Daniil Teutsch. Dare de seamă”, *Transilvania*, nr. 1, ianuarie-martie 1909, p. 21.

³ „Monografia școalei greco-orientale române din Tilișca”, *Transilvania*, an XLIV, nr. 1-2, ianuarie-aprilie 1913, p. 39, articol nesemnat.

⁴ „Îmbrățișarea industriei prin fiii poporului român deschide o nouă eră pentru viitorul acestuia”, *Transilvania*, an XLIII, nr. 3-4, mai-august 1912, pp. 204-205.

⁵ Sebastian VOICU, „Clasele sociale. Necesitatea tradiției”, *Transilvania*, an LIX, nr. 2, februarie 1928, p. 84.

rang mai înalt și mai favoritor. Ei au vrut ca românul să fie întotdeauna călcat de picioarele sasului și ale maghiarului“.

Perspectiva elitelor române după mai bine de patru secole de la alianța stărilor feudale ardelenene este una a subjugării națiunii române. Acești „stăpâni” au adoptat măsuri draconice împotriva românilor. Chiar și împotriva celor de pe *Fundus regius*, crede I. Mateiu, „ai căror stăpânitori se dovedeau în anumite împrejurări mai puțin sălbateci decât tovarășii lor de eghemonie”¹. Până foarte târziu, presiunea economică și socială era însoțită de presiunea politică. Ea se manifestă nu doar în luarea deciziilor, ci și în reprimarea libertății de expresie a românilor. Vorbind despre activitatea publicistică a lui Barițiu, Ioan Lupaș amintește despre intransigența cenzurii:

„Îndată ce s-ar fi încumetat a exprima o părere mai liberă, a critica dea-dreptul o stare rea de lucruri, existența foii era amenințată, chiar și pentru lucrurile mai de nimica. Și foile lui Barițiu primiră chiar din botez, drept nași, doi cenzori, un Sas și un Maghiar”².

Confruntarea elitelor sibiene

Conflictul elitelor sibiene ne apare foarte diversificat. El variază de la simpla competiție culturală la lupta pentru dominarea spațiului public. Importanța competiției culturale este evidentă pentru ambele părți. Discursul președintelui ASTRA³ la 31 mai 1919 în fața Regelui Ferdinand și a Reginei Maria este explicit: ASTRA a fost fondată:

„În timpul acela, când poporul nostru din părțile ardelenene, scăpând de sub jugul iobăgiei și apoi din cătușele unui absolutism aspru de zece ani, începu a răsufla ceva mai liber și, dornic de înaintare, căuta să-și întocmească mai bine școala și biserica, ca astfel să poată ajunge pe celelalte neamuri, cu care locuia împreună și care nu avuseseră o soartă așa amară ca a lui”.

Raportul general al ASTRA pentru perioada din timpul războiului demonstrează o activitate susținută, în ciuda dezamăgirii exprimate că din cauza războiului „ne-a lipsit cu totul libertatea pentru desfășurarea unei propagande culturale în mijlocul poporului, în modul cum făceam în anii ce au precedat războiul”⁴. Cu toate acestea, în aceasă perioadă s-au realizat prelegeri populare, conferințe, șezători, s-au tipărit broșuri, calendare populare, s-au primit donații, s-au extins colecțiile bibliotecii și ale „Muzeului Asociațiunii”, s-au acordat chiar 25 de burse pentru anul școlar 1918/1919.

În discursul său, ținut cu ocazia deschiderii celui de-al doilea an al școlii populare superioare din Cisnădie, Gottlieb Brandsch afirmă credința sa în conservarea spiritului comunități săsești prin școală⁵:

¹ I. MATEIU, „Preoțimea românească-ardeleană în veacul al XVII-lea...cit.”.

² Ioan LUPAȘ, „Un capitol din istoria ziaristicii românești-ardelenene”, *Transilvania*, an XXXVII, pp. 1-26.

³ *Transilvania*, an LI, nr. 1, mai 1920, p. 8.

⁴ *Transilvania*, an L, decembrie 1919.

⁵ *Transilvania*, an LII, nr. 10-12, 1921, preia din *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, 13 nov. 1921.

„Ni se spune: avem lucruri mai grabnice de îndeplinit decât să întemeiem școli populare superioare, școala noastră populară, biserica noastră, pământul nostru sunt în primejdie. Nu instituțiile culturale, nici pământul nu sunt în stare să mențină poporul nostru, ci numai spiritul care domnește în el, spiritul cel adevărat”.

Reprezentarea „celuilalt”

Conflictul simbolic se evidențiază atât în raport cu reprezentarea imaginii celuilalt, cât și cu argumentele oferite de miturile celor două comunități. Miturile fondatoare ale celuilalt sunt tot atât de mult șubreze pe cât este de atacată poziția sa în comunitate. O luptă simbolică este purtată în primul rând împotriva mitului originii. Primordialitatea și continuitatea românilor, cele două eforturi de legitimare veșnic reluate, apar și mai acut în această perioadă de incertitudine. Miturile fondatoare fiind în concurență, deplina afirmare națională presupune anihilarea mitului advers. Mai mult, sensibilitatea națională face ca orice referire la originile celor două comunități să fie un atac mortal. Alexandru Lapedatu prezintă în discursul său de recepție la Academia Română acest conflict teribil al originilor:

„Această nouă conștiință politico-națională de la sfârșitul secolului al XVIII-lea va provoca, printre ungurii și sașii conlocuitori, o pornire teribilă contra românilor și a cererilor prin cari ei socoteau că vor putea redobândi libertatea și drepturile pierdute [...] Românii invocau, pentru redobândirea drepturilor pierdute, originea și continuitatea vieții lor în Dacia. Ungurii și sașii căutau să conteste cu orice preț, *atunci pentru întâia oară*, aceste două însușiri ale poporului nostru, născocind că n-am fi nici cei mai vechi locuitori ai locuitori ai Daciei și nici nu suntem de origine romană. Ca să se convingă cineva că *până atunci* nimeni n-a contestat originea și autohtonitatea noastră, e de ajuns să urmărească, de pildă, evoluția istoriografiei săsești din Ardeal și va vedea că, până la sfârșitul veacului al XVIII-lea, nici un istoric sas n-a contestat romanitatea și continuitatea noastră. Laurentius Töppelt, primul istoriograf sas – 1667 – apoi Frank von Frankenstein – 1696 și Lebrecht – 1784 susțin că românii sunt locuitori autohtoni și descendenți ai coloniștilor romani și ai dacilor romanizați. Numai de la sfârșitul veacului al XVIII-lea încep să-și schimbe părerile și să ne creadă veniți mai târziu ca ungurii și chiar ca ei înșiși – sașii – și că n-am fi decât niște bieți slavi romanizați”¹.

Mențiunea pe o hartă apărută în manualul de istorie a Românilor – editat de Ministerul Educației de la București – a Țării Ungurești, a Ținutului Secuiesc și mai ales a Țării Sașilor nu este doar o eroare, ci un fals istoric, posibil premeditat, consideră un recenzor al *Transilvaniei*². Căci „așa nu s-a numit acest ținut nici în trista epocă până la 1848”, ci *Fundus regius/ Königsboden/ Pământ regesc*, și asta pentru că regii Ungariei „i-au primit pe sași ca *hospites* pe acest pământ românesc cu condiția să se folosească de munți, pășuni și ape în tovărășie cu *Românii* și Bisenii, locuitorii autohtoni ai lui”. Victor Lazăr revine ulterior cu o replică la încercarea editorului de a se disculpa, reluând aceeași teză: în diploma andreană se amintește de *Pământ regesc*, „din care o parte *rupt de la Valahi*. Numirea *Sachsenland* au introdus-o sașii prin

¹ Ioachim CRĂCIUN, „Discurs de recepție la intrarea în Academie”, cronică a discursului ținut de Alexandru Lapedatu, *Transilvania*, an LVII, nr. 2, februarie 1926, p. 83.

² Victor LAZĂR, „În atenția profesorilor de istorie. Un fals istoric”, *Transilvania*, an LI, nr. 4, august 1920, p. 527.

abuz fără să se poată întemeia pe documentele publice din întâiele veacuri ale petrecerii lor în Ardeal, numai *după* 1438, adică după întemeierea uniunii celor trei «națiuni»¹. Concluzia este tranșantă: „Numirea aceasta nu constituie un fapt istoric pentru secolul la XIII-lea și noi nu o putem tolera în școalele noastre din Ardeal”. Și asta, pentru că românii ar renunța la apărarea unui mit național. „La dieta convocată în 1291 de Andrei al III-lea la Alba-Iulia au fost chemați și Românii, ca națiune deosebită.” Imaginea românilor ca o populație rurală și izolată de păstori ar fi, deci, infirmată de această invitație, „altfel, Andrei nu-i învrednicea cu atenția lui!”.

În apărarea originii ancestrale a poporului român vine și toponimia, „unul din cele mai puternice argumente pentru vechimea poporului nostru”, consideră Iulian Marțian, maior în rezervă². Sașii, „care sunt colonizați de vreo nouă secole pe aceste plaiuri”, ar fi preluat în general numele românești, și „numiri topografice veritabile nu găsim la ei nici acolo unde formează majoritatea locuitorilor”. Un exemplu, continuă autorul, este următorul:

„Cea mai înaltă culme în preajma Sibiului se numește săsește Grigori-Berg – dealul lui Grigore și [sașii] nu [s-] au cugetat până astăzi să-i dea acestui deal, la panta căruia se află mormintele eroilor de viața lor, o numire germană, precum locuitorii satului săsesc Csnădioara nu au încă o numire pentru valea ce trece prin satul lor”.

Mai mult, sașii ar fi găsit la venirea lor o societate bine organizată. „Sașii și secuii așezați între noi, de la *noi* au împrumutat împărțirea administrativă după scaune, care nu se mai găsea nicăieri în alte ținuturi ale Ungariei de altădată”, crede Victor Lazăr, bibliotecar al Academiei Române³.

Atacul la adresa mitului originii românilor în Transilvania este o insultă grosolană, resimțită ca atare de către recenzorul (anonim) al *Transilvaniei*⁴. Publicarea în revista săsească *Ostland* a unui articol despre „Tragedia maghiarilor”, semnat de Emil Neugeboren, apare ca un lucru nesocotit. Enunțarea politicilor pe care guvernul maghiar ar fi trebuit să le ia în privința naționalităților pentru a evita catastrofa este percepută drept „un avertisment indirect, să băgăm bine de seamă, că și noi putem păți la fel, mai ales că autorul o spune destul de discret și deghizat că n-a încetat încă dominațiunea concepțiunilor popular-imperialiste”.

Mai mult, Neugeboren îi insultă pe români, crede recenzorul, când acesta vorbește despre cucerirea țării prin maghiari de către românii care „s-au strecurat pe neobservate în țară”, ceea ce nu este decât „vechea insultă grosolană adusă continuității noastre în Dacia în formă mai discretă și mai neobservată decât o făceau alți autori, cu aceeași mentalitate istorică și politică, ceva mai înainte: Rössler și după el Hunsdorfer”.

În final, se întreabă recenzorul, „doresc [acești autori] să provoace o nouă măsurare de puteri pe câmpul de luptă”? Iar amenințarea este mai mult decât evidentă: „Noi suntem gata pentru orice eventualitate. Să și-o însemne bine toți”. Amenințarea miturilor fondatoare este o amenințare mortală pentru comunitate și nici un răspuns nu este, în consecință, disproporționat.

¹ IDEM, „Un fals istoric. Replica la replica profesorului Constantinescu”, *Transilvania*, an LII, nr. 3, martie 1921, p. 205.

² Iulian MARȚIAN, „Nimirile topografice”, *Transilvania*, an LI, nr. 4, 1920, p. 527.

³ „Istoria Românilor în școalele secundare din Transilvania”, *Transilvania*, an LI, nr. 3, iulie 1920, p. 322.

⁴ *Transilvania*, an LI, nr. 11, noiembrie 1920, recenzii/reviste străine.

Dreptul istoric

Miturile fondatoare au drept consecință stabilirea cadrului revendicărilor legate de drepturile civile. Cetățenia este unul din subiectele în care interpretările comunităților naționale concurează. Cetățenia exclusivă a sașilor vine din autonomia fondatoare. Cetățenia nelimitată a românilor vine din mitul primordialității și din argumentul egalității cetățenești în Transilvania.

Concurența celor două interpretări se răsfrânge și asupra imaginii alterității. Interpretarea dată de Ioan Lupaș istoriei dobândirii titlului de nobil de către oculistul chezaro-crăiesc Ioan Piuariu Molnár valorizează foarte puternic elementele românesc, ortodox și devalorizează foarte puternic elementele săsesc și greco-catolic, păstrând o evaluare moderat pozitivă a autorităților habsburgice¹.

Opinia negativă a referentului sas ce se ocupa cu documentarea cazului la cererea magistratului orașului îl face pe Lupaș să concluzioneze că „trebuie să fi fost om foarte pornit contra românilor”. Argumentele referentului țineau însă de situația cetățeniei și Constituției transilvane medievale: Molnár se căsătorise cu fiica unui cetățean sibian și ajunsese prin *ius uxorium* în posesiunea unei case dar „Rescriptul de restituire” a reinstaurat starea din 1780. Nici un român ortodox nu putea, deci, avea drept de proprietate în *Fundus regius*. În consecință, nu era cetățean sibian. Iar pentru a fi înnobilit trebuia să faci parte din rândul celor trei „națiuni” (stări) medievale și celor patru confesiuni recepte. Înnobilarea l-ar fi făcut pe Molnár cetățean și proprietar în Sibiu, de aceea *Universitas saxonum* trebuia să protesteze împotriva unei astfel de măsuri. Ioan Piuariu Molnár a devenit însă nobil prin decizia Curții, meritele sale deosebite fiind apreciate la Viena „cu mai multă bunăvoință decât la Sibiu”.

Dreptul demografic

Sentimentul acut al sașilor este atât pierderea unității comunității urbane, a drepturilor și privilegiilor strămoșești, cât și pierderea majorității în comunitățile în care locuiesc. Conflictul este identificabil în recenzia (tot anonimă) la monografia unui sat din Ardealul de sud, aproape de Orăștie, vechi scaun săsesc². Românii care trăiesc pe pământul acestui scaun, în satul Romosul Săsesc, cer la 1557 drepturi egale la posesia pământului, „pentru că și ei suportă în egală măsură sarcinile comunei și contribuie la plata rectorului școlii”. Mai târziu, conflictul se întetește; la 1697 „comitele săsesc dojenește pe judele regesc din Orăștie, că nu apără îndeajuns pe sași de asuprirea românilor, cari începuseră a-i trata cu băți și a-i scoate [pe sași] de la primăriile comunale”.

Izbânda românilor a fost dominarea numerică a comunității. „Până către mijlocul veacului XVIII au ajuns românii din Romos să întrecă cu numărul lor de trei ori pe sași. În anul 1764, când s-a întemeiat granița militară în Ardeal, cam 800-1000 de români din Cugir s-au așezat la Romos, fiindcă nu voiau să fie militarizați [...] De atunci românii s-au întărit tot mai mult, câștigând tot mai mult teren”.

¹ Ioan LUPAȘ, „Cum a obținut doctorul Ioan Piuariu (Molnár) din Sadu titlul de nobil în anul 1792”, *Transilvania*, an LI, nr 1, mai 1920, p. 63.

² Recenzie la Albert AMLACHER, *Rumes. Aus der vergangenheit und gegenwart einer Siebenbürgisch-sachsichen Dorfgeimende*, Hermannstadt, 1912, *Transilvania*, an XLIV, nr. 3, mai-iunie 1913, p. 50.

Și asta în ciuda sancțiunilor la care se supuneau după 1896 sașii care își vindeau averile la români. În consecință, „azi acest sat nu mai este al sașilor, cari de-abia și-au putut mântui câteva case în el, ci este locuit aproape numai de români”.

Tabelul 1

*Distribuția populației românești din Transilvania,
pe comitate și în unele orașe, la 1900¹*

Comitat	Locuitori	Români	%
Fogaras	92 801	83 445	90
Hunyad	303 838	257 013	84,8
-----	-----	-----	-----
Szeben	166 188	108 413	65,3
Arad	329 840	214 250	65,2
-----	-----	-----	-----
Bihar	527 135	326 144	41,2
Temes	398 010	162 756	40,8
-----	-----	-----	-----
Mármaros	309 598	74 978	24,3
-----	-----	-----	-----
Háromszék	137 261	19 439	14,2
Csik	128 382	15 936	12,4
Kolozsvár	49 295	6 039	12,2
Arad (oraș)	56 260	9 556	16,9
Brassó	95 565	33 896	35,6

Conflictul drepturilor, denigrarea originilor, injuriile de-o parte și de alta culminează cu acest conflict demografic. Iar demografia este argumentul care primează în epoca afirmării dreptului popoarelor. Cum remarcă recenzorul, „din tot cuprinsul cărții transpiră un adânc regret pentru trecutul unei comune săsești, care a ajuns în mâna românilor”. Iar din recenzie transpiră imaginea puternic negativă a sașilor dominatori, incapabili de a găsi resemnarea cuminte față de domina românească.

¹ Ioan F. NEGRUȚIU, „Date statistice referitoare la starea culturală a Românilor în municipiile locuite de Români”, recensământul anului 1900, Oficiul statistic din Budapesta, *Transilvania*, an XXXV, 1904, p. 105.

Tabelul 2

*Structura populației Transilvaniei după etnie,
conform recensământului din 1910*

	Populația	%
Români	2 829 454	53,8
Maghiari	1 661 805	31,6
Germani	564 789	10,8
Serbo-croați	54 055	1,0
Ceho-slovaci	31 028	0,6
Ruși-ruteni	20 482	0,4
Alții	95 854	1,8
Total	5 257 467	100

Există însă și aprecieri mai moderate. Continuând recenzia biografiei episcopului Georg Daniel Teutsch¹, Ioan Lupaș recunoaște că din punct de vedere politic „sașii au pierdut în acest timp [secolul al XIX-lea], trebuind să vadă la 1876 cu adâncă durere prăbușirea în ruini a autonomiei lor politice”. Cu toate eforturile sale disperate, episcopul remarcă îndurerat „că o soartă nemilostivă a voit a presăra tocmai timpul păstoririi lui cu aceste ruini”, în care „vedea nu numai tragicul vieții proprii, ci și al națiunii sale, cari nu fusese obicinuită din vechime, ca neamul românesc d.e., a trăi fără privilegii în această țară”.

Dominarea comunitară simbolică

Conflictul se localizează și la nivelul dominării simbolice a spațiului public. Nu de puține ori se exprimă disconfortul față de caracterul foarte puțin românesc al marilor orașe transilvane, dominate public de edificii și simboluri ale altor confesiuni și comunități naționale.

Tabelul 3

*Proporția câtorva naționalități ardelenne (%),
pe mediile urban și rural, în 1900*

	Urban	Rural	Total
Români	17,7	60,2	55,1
Germani	17,1	11,2	11,9
Maghiari	50,2	22,9	29,5

¹ Ioan LUPAȘ, „Episcopul Gheorghe Daniil Teutsch...cit.”.

ASTRA, „observând lipsa de lucruri cari să amintească lumii de credința, vitejia și cultura românească [...] dorește să participe la ridicarea de monumente artistice”. Unul dintre ele¹ ar fi „o copie a columnei lui Traian de la Roma, monumentul glorios al originii noastre, înaintea palatului Asociațiunii din Sibiu”. În fiecare oraș mai mare ar trebui edificate case și așezăminte naționale, un tip de centre culturale, cu biblioteci, săli de conferințe, absolut necesare „pentru a imprima un caracter românesc orașelor noastre, atât de streine și înstreinate”.

Edificarea acestor case naționale s-a dovedit o sarcină mult mai greu de realizat decât se aștepta, din cauza problemelor financiare, de cadastru, de urbanism. Pentru cea din Sibiu doar, Consiliul Dirigent a aprobat un ajutor de 100 000 de lei².

Tabelul 4

Prezența naționalităților în orașele ardeleni în 1930

	Români	Maghiari	Germani	Alții
Urban	152 790	481 466	122 866	108 864
%	17,6	55,6	14,2	12,6

Caracterul puțin românesc al orașelor este chiar un pericol pentru încrederea poporului român în dănuirea dominației în aceste teritorii. Credința oamenilor simpli în superioritatea numerică a străinilor este profund dăunătoare: „Intrată odată această credință falsă în sufletele țăranilor atât de vreme subjugăți, încolțește și se înfiripă repede și ghimpele îndoiieli în statornicia dominațiunii noastre pe aceste plaiuri”. Iar un factor ce alimentează această credință este tocmai acest caracter neromânesc al orașelor, cum repetă Axente Baci³: „Mai contribuie la sdruncinarea încrederii în stabilitatea stăpânirii românești aici și aspectul neromânesc al orașelor cu mulțimea străinilor, ieri-alaltăieri încă stăpânii temuți ai săi”.

Pentru a risipi aceste îndoieli, soluția autorului este de a se tipări pe scară largă hărți topografice ale Transilvaniei care să indice „în culori bătătoare la ochi, ce mici sunt ostroavele străine în marea românismului”. Aceste hărți edificatoare trebuie afișate „la loc de cinste, în mod obligator, în toate oficiile, în toate localurile publice și pretutindenea unde se învâрте lume multă (la prefecturi, la primării, la tribunale [...] cazarme, trenuri, gări, tramvaie, hoteluri, restaurante, cafenele, cârciume de sat)”.

În ceea ce privește percepția pericolului unui caracter prea puțin românesc al orașelor ardelenesti asupra opiniei publice ardeleni, trebuie remarcat mecanismul acestei percepții. Pericolul resimțit de autor este legat de un fenomen al stigmatului, anume tendința „de a-l imita pe cel normal chiar și în ceea ce privește desconsiderarea pe care el o manifestă față de cei stigmatizați”. Opiniile străinilor riscă să-i influențeze și pe români, până mai ieri stigmatizați de către adversarii lor atotputernici⁴. Nu poate exista altă soluție decât insuflarea naționalismului în toate sufletele românești amorțite cu sprijinul statului și a instituțiilor sale, după cum se exprima Ion Agârbiceanu:

¹ *Transilvania*, an LII, nr. 5, mai 1921, pp. 394-395.

² *Transilvania*, an LIII, nr. 7-8, iulie-august 1922, p. 609.

³ Axente BACIU, „Cronica politică – Hărți etnografice”, *Transilvania*, an LIII, nr. 1, ianuarie 1922, p. 79.

⁴ Sorin MITU, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997.

„Noi suntem încă departe de a umple cu *românism conștient* Țara de la Nistru la Tisa. Cu românismul care dă, în orice clipă, ori poate da gândire, simțire, acțiune universal românească, singura care poate fi rostul existenței noastre în Statul național, și însuși rostul existenței Statului nostru [...] Câte suflete nu s-ar trezi spre intensivă simțire românească, dându-și seama de superioritatea rasei, de jertfele supreme pentru păstrarea naționalității, câte nu s-ar mândri că se trag dintr-un popor atât de vechiu, de blând și de viteaz, dacă ar ști? [...] Câți dintre cei ce se îndoiesc azi pot purta în suflet comori naționale de care nu-și dau seama? [...] Și în aceasta văd paguba cea mare care o are Țara și neamul întreg de la generația care, deși trăiește în România Mare, mai bucuros visează în intimitatea sufletului în ungurește, nemțește, rusește, franțuzește, decât românește [...] E nevoie să alungăm din intimitatea vieții sufletești pe toți strigoii cari au rămas din Budapesta, Viena, Petrograd, din Fanar”¹.

Disputa cetățeniei

Unul dintre cele mai importante aspecte ale conflictului este cel legat de cetățenie. Dorința românilor de a fi egali cu ceilalți cetățeni ai monarhiei habsburgice se manifestă și în privința integrării lor în Sibiu. După *Edictul de Concivilitate* din 1781, românii ardeleni se stabilesc în oraș în mare număr, în ciuda deciziilor *Dietei de Restituire* din 1791, cea care repunea în vigoare starea de lucruri anterioară domniei împăratului Iosif al II-lea. Pe parcursul secolului al XIX-lea românii depun un efort intens pentru dezvoltarea culturii române și pentru recunoașterea drepturilor lor politice. Iau naștere ASTRA, se editează ziare și reviste românești (*Telegraful Român, Tribuna, Transilvania*) iar la 1905 apare și Muzeul Asociațiunii, muzeu etnografic al românilor ardeleni. După unirea de la 1918 și integrarea în statul român, tipul de cetățenie promovat de noul stat devine un inconfort evident pentru sașii din Sibiu. Cele două comunități promovează fiecare, prin intermediul propriilor instituții politice, un tip de cetățenie contrar modelului advers. Pe de-o parte, elitele române promovează o cetățenie bazată pe *ius soli*, în timp ce sașii își apărau înaintea autonomiei politice printr-o cetățenie de tip *ius sanguinis*. Dar problema cetățeniei specifice orașului o vom aborda mai târziu.

Problema inegalității sociale a românilor

După cum avea să repete obsesiv propaganda marxist-leninistă, conflictele intercomunitare din Ardeal erau, în fapt, conflicte sociale. Ideologia național-comunistă avea să identifice, mai apoi, socialul cu naționalul și să confere tuturor confruntărilor sociale un caracter „național” și, uneori, o finalitate indubitabilă: eliberarea socială și unirea tuturor românilor². Identificarea socialului și a naționalului vine dintr-o percepție a inferiorității sociale – nu doar politice și culturale – a românilor.

Alianța celor trei „națiuni” la 1437 este, în definitiv, un program politic de asuprire a românilor. Perspectiva înrobirii unei întregi națiuni este produsul epocii romantice, aflată sub imperiul ideii de solidaritate națională. Privit retrospectiv cu instrumentarul ideologic al secolului al XIX-lea, sistemul social medieval apare drept

¹ Ion AGÂRBICEANU, „Subconștient și conștiința națională”, *Transilvania*, an LIX, nr. 2, februarie 1928, p. 105.

² Katherine VERDERY, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, trad. M. și S. Antohi, Humanitas, București, 1994.

o imensă nedreptate făcută românilor și nu o alianță politică pentru apărarea solidară a privilegiilor specifice Evului Mediu. Trebuie însă insistat asupra înțelesului acestei *natio* medievale. Acesta nu are legătură cu cel modern, etnic, ci cu stările sociale ale organizării feudale. Această stare nu îngloba un grup după vreun criteriu național modern, de altfel necunoscut pe atunci, cum au lăsat să se înțeleagă interpretările ideologice ulterioare. Aceste „națiuni” erau comunități de status și nu de etnie. Privilegiile medievale nu împiedicau ca sași, români, secui și unguri să fie iobagi în diferite comitate din regatul Ungariei. Mai mult, „uniunea frățească” nu garanta armonia socială. Invidia și frustrarea micii nobilimi ungare sărăcite față de privilegiile orașelor guvernate de „oaspeți” germani au dus la conflicte sângeroase, în cazul Pesteii, deja în 1439¹.

Dominarea spațiului public

Lupta pentru dominarea spațiului public privește două niveluri: orașul „nos-tru” și statul „nostru”. Cele două planuri se influențează frecvent, iar argumentele unei confruntări tind să se impună celeilalte. Sibiul este (sau trebuie să fie pentru români) un oraș românesc nu doar datorită argumentului demografic și cultural, ci și apartenenței la un stat declarat „românesc”.

Monumentele, edificiile și hărțile apar ca argumentul decisiv în conflictul etnic spațial. Lupta nu se mai dă pe tărâmul originilor sau pe cel al drepturilor istorice, ci în spațiul public comun. Termenii discursului indică un efort susținut de dominare, de luare în stăpânire, de subordonare a comunității adverse. Binele public nu este binele comun, ci binele comunității naționale, integrată și acomodată cu noul peisaj urban. Dacă la Sibiu nu se pune, la acea dată, problema dominării spațiului public prin diverse edificii, istoria urbană din alte orașe ardelenice este martora acestui proces. Marile catedrale ortodoxe se înalță în piețele publice din centrul orașelor Cluj, Târgu Mureș, Alba Iulia, Timișoara, nu doar pentru a marca egalitatea ortodoxiei cu confesiunile istorice, ci pentru a simboliza luarea în stăpânire a centrelor urbane transilvane după integrarea în statul național român. Frustrarea elitelor române care observă persistența folosirii limbilor minorităților în centrele urbane ardelenice, chiar și în administrație, rămâne însă puternică:

„Prea multe afișe pe uși și pe pereții instituțiilor publice care spun: «Vorbiți numai românește». Îndemn oricum nerespectat. Pretutindeni, dar pretutindeni – în gări, în tren, în primării, prefectură etc. – auzi doar ungu-rește, cu câteva laudabile excepții. Să sfârșim cu această toleranță! Dacă în toate instituțiile publice toată lumea ar vorbi românește, s-ar obișnui cu limba noastră, pe nesimțite, și am avea într-adevăr senzația că ne aflăm într-o țară românească. Decretul privind folosirea limbii române ar trebui republicat”².

Constituția adoptată în 1923 nu acordă nici minorităților naționale și nici Transilvaniei, ca fostă provincie habsburgică, autonomia așteptată. Din acest motiv, confruntările simbolice ulterioare vor avea un motiv central, anume caracterul „național” al statului și raportul de apartenență și autonomie al segmentelor etnice

¹ Paul LENDVAI, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, trad. M. și I. Nastasia, Humanitas, București, 2001, p. 99.

² Sabin Manuilă, directorul Institutului demografic din București, reluat de Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...cit.*, p. 173.

și religioase. Instrumentele integrării minorităților se combinau cu cele necesare „învierii” spiritului românesc în teritoriile alipite. Pentru elitele de la centru, spiritul regionalist în provincii era o ofensă și un pericol de moarte pentru identitatea națională. Nicolae Iorga, îndemnând la combaterea cât mai energică a regionalismului, amintea că „în provinciile alipite sunt oameni culți care n-au ardeț zece cărți în românește și la trei sferturi din Românii de acolo cultura națională este o simplă anexă a unei culturi străine”¹. Până și ASTRA, luptătoare pentru identitatea românească în climatul dificil al Imperiului Habsburgic, ajunge să fie suspectată de subversiune regionalistă, spre regretul lui Onisifor Ghibu:

„După războiu [...] se ivise, anume, din unele părți părerea că *Asociația* (ASTRA) nu mai are rost în cadrele noii vieți naționale libere și că ea ar trebui să se contopească în alte societăți din cuprinsul țării întregite. Tendința de menținere a ei, în cadrele istorice, era stigmatizată ca regionalistă și, în consecință, ca un fel de amenințare la adresa integrității noului stat român”².

Statul a fost cel care și-a luat pe deplin în serios rolul de omogenizare culturală prin școli, biserici și muzee. Unificarea și etatizarea învățământului devenea un obiectiv de care depindea viitorul statului național, pentru că sistemul educațional era instrumentul privilegiat prin care statul genera națiunea, determina ideologia națională și ștergea specificul regional. Nici chiar școlile confesionale ardelenesti, greco-catolice și ortodoxe, care duseseră lupta națională în statul habsburgic, nu puteau fi acceptate. Constantin Angelescu, ministrul național-liberal al educației, exprima fidel acest proiect național în 1924 în Parlament:

„Biserica noastră s-a identificat cu școala și cu aspirațiile neamului nostru. Însă, d-lor, trebuie să recunoaștem că timpurile s-au schimbat [...] S-a făcut uniunea tuturor românilor, această țară este a noastră, a tuturor, și într-un stat modern, Statul are anumite obligațiuni. Nu este admisibil ca sufletul poporului, mintea copilului, plămădirea acestei minți și a acestui suflet să nu fie în mâna Statului, care formează pe cetățenii de mâine [...] Noi voim, d-lor, ca școala să fie unică pentru întreg neamul. Nu se poate admite ca în Ardeal să rămână școală confesională, iar aici în Vechiul Regat să avem școală de Stat”³.

Unificarea învățământului însemna și rezolvarea problemei concurenței culturale în Ardeal, unde o mare parte a elitelor urmaseră școli superioare săsești și ungurești. Naționalizarea Universității Regale din Cluj însemna reabilitarea culturală a românilor și eliminarea învățământului superior maghiar. În opinia lui Onisifor Ghibu, secretar general în Resortul pentru Instrucție Publică al Consiliului Dirigent, fără această universitate:

„Întreaga viață a Ardealului ar prezenta un aspect lamentabil; prezența ei acolo echivalează cu un far, care-și trimite razele sale luminoase până în cele mai mari depărtări ale Ardealului [...] inspirând totodată respect și în fața Ungurilor și în fața Sașilor. Prin lucrările ei savante, ajunse la cunoștința cercurilor științifice străine, universitatea din Cluj este o colaboratoare prețioasă la progresul științei universale și în același timp un apărător al dreptului nostru asupra Ardealului, pe care dovedim că-l merităm”⁴.

¹ *Transilvania*, an LIII, nr. 10-12, 1922, p. 905.

² Onisifor GHIBU, „La un popas. Jubileul de 25 de ani al Secțiilor literare și științifice ale Astrei”, *Transilvania*, an LVI, nr. 7-8, iulie-august 1925, p. 233.

³ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...*cit., p. 62.

⁴ *Ibidem*, p. 262.

Iar universitarii francezi pot fi mândri de efortul lor de consolidare atât a universității românești în capitala culturală a maghiarilor, cât și a culturii franceze în Transilvania dominată de cultura central-europeană:

„În Cluj poate constata un francez cu mai multă mândrie ajutorul pe care românii l-au cerut, de bună voie, științei intelectualismului francez, pentru a recuceri în mod pacinic terenul pe care li-l disputau încă culturile germană și maghiară. În țara aceasta, Ardeal, populată în mare parte de maghiari, dotată de mai înainte din partea guvernului de la Budapesta cu mărețe clădiri școlare, s-a creiat o universitate românească, spontan, chiar a doua zi după războiu, cu un personal românesc improvizat, venit în mare parte de la Cernăuți [...] Îndată după aceea a înțeles guvernul importanța ce poate să aibă o universitate organizată solid, pentru asimilarea intelectuală a țării recâștigate [...] la universitate a recurs la concursul intelectual al Franței”¹.

Și asta pentru că Franța însăși avea experiența universității din Strasbourg².

În domeniul muzeal s-a procedat la naționalizarea muzeelor existente și la transformarea lor. Astfel, numărul acestora s-a dublat, de unde o muncă enormă de inventariere, catalogare și studiere a obiectelor expuse, de cercetare a registrelor și corespondențelor maghiare și germane, lucru anevoios și „din cauza conducătorilor de naționalitate neromânească”, notează prof. Coriolan Petranu, inspectorul general al muzeelor din Transilvania³. La Cluj, de exemplu, Ministerul Instrucției dorește reorganizarea muzeului EKE (Asociația Turistică Carpatină Transilvană) ce funcționase până în 1920 în Casa Regelui Matiaș⁴. Se dorea o transformare a acestuia în muzeu al Ardealului „iar secția etnografică românească să fie reprezentată conform numărului și importanței elementului românesc în Ardeal, separat de cea maghiară”. Primăria din Cluj, ce nu deținea suficiente piese etnografice românești, cere comitetului central al ASTRA completarea colecțiilor. Și statului ungar i se cere returnarea unor obiecte de interes artistic pentru români, aflate fie în posesia Muzeului Național al Ungariei, fie al particularilor: sute de fonograme înregistrate de Bartók Béla, monede din diverse tezaure, relicvele lui Horia și Cloșca, șaua de fildeș a lui Vlad Dracul, un inel aparținând lui Radu I etc.⁵

Muzeele, școlile minorităților și asociațiile lor culturale au făcut obiectul suspiciunilor autorităților române, care le bănuiau de legături cu exteriorul. Proprietățile Asociației Maghiare de Educație Publică (Emke), o asociație caritabilă ce sprijinea studenții săraci, au fost confiscate în 1919. La fel s-a întâmplat și cu asociația săsească „Liedertafel”, desființată foarte repede de autoritățile române și reînființată cu greutate, după multe garanții că ea funcționează fără membri și capital german⁶.

¹ „Cum laudă un francez universitatea din Cluj”, în *Transilvania*, Sibiu, an 57, nr. 6, iunie 1926, p. 299, despre articolul publicat de jurnalistul Edmond Delage în ziarul parizian *Le Temps*, mai 1926.

² V., John E. CRAIG, *Scholarship and Nation Building: The University of Strasbourg and Alsatian Society 1870-1939*, University of Chicago Press, Chicago, 1984, citat în Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...cit.*, p. 263.

³ Coriolan PETRANU, „Chestiunea muzeelor și muzeele din Transilvania, Bănat și părțile ungurene”, *Transilvania*, an LII, nr. 3, martie 1921, p. 205.

⁴ *Transilvania*, an LII, nr. 3, martie 1921, p. 215.

⁵ Coriolan PETRANU, „Din revendicările artistice ale Transilvaniei – Ce obiecte de muzeu de interes românesc avem de revendicat de la Ungaria”, *Transilvania*, an LVI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1925, p. 536.

⁶ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...cit.*, p. 217.

Problema Bisericii „naționale” românești

Raportul dintre statul român și Biserica Ortodoxă este un factor important atât în cristalizarea ideologiei naționale, cât și în politica culturală oficială. Legătura dintre stat, Biserică și națiune a format, retrospectiv, ideologia unității naționale și a identității etniei și credinței. Odată stabilită această identitate, cum pretindea Biserica Ortodoxă, sprijinul statului pentru Biserică nu apare decât o consecință naturală, atât timp cât statul este expresia și garantul națiunii române.

Tabelul 5

*Distribuția populației din Ardeal la 1930,
după religie, în procente*

Greco-catolici	31,1
Ortodocși	27,7
Romano-catolici	12,8
Luterani	7,6
Reformați	15,5
Unitarieni	2,1
Mozaici	2,5
Alții	0,7
Total	100

Problema cezaro-papismului în tradiția bizantină a Bisericii Ortodoxe, acea „acomodare” a Bisericii la ordinea publică, este frecvent invocată pentru a explica sprijinul de care se bucura Biserica Ortodoxă în noul context politic¹. Spre deosebire de tradiția bizantină, Occidentul a cunoscut un conflict între puterea temporală și cea religioasă, conflict ce a modelat cultura politică occidentală și a transferat definitiv religia în planul privat al vieții. Acest conflict este prima dintre cele trei revoluții, și anume cea *națională*, care au afectat axele *funcțională* și *teritorial-culturală* și au modelat societatea occidentală, consideră Lipset și Rokkan². Ele au dat naștere clivajelor care caracterizează și astăzi societatea vest-europeană: „Revoluția națională generează pe axa funcțională clivajul Biserică/Stat, iar pe axa teritorial-culturală clivajul centru/periferie”. Statul și Biserica s-au luptat pentru supremație în logica Evului Mediu, apoi pentru controlul mecanismelor de socializare (educație, asistență medicală și socială) în epoca modernă. În lumea catolică, declinul religiei începe sub asediul revoluției științifice și a *Luminilor* și se adâncește

¹ Olivier GILLET, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, trad. M. Petrișor, Compania, București, 2002.

² Stein ROKKAN, Seymour Martin LIPSET, „Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments”, in Peter MAIR (ed.), *The West European Party System*, Oxford University Press, Oxford, 1990.

odată cu Revoluția Franceză. Biserica Catolică încetează să mai fie o putere socială. Concordatul francez din 1905 stabilește caracterul indiferent al statului față de orice religie, dar el nu face decât să constate realitatea răspândirii necredinței în aproape toată lumea catolică, doar mici regiuni păstrându-și neatinsă credința: sudul Țărilor de Jos, Belgia, Germania meridională, Elveția, Veneto. Revoluția industrială și darwinismul au subminat credința în lumea protestantă aproape în întregime. Locul lăsat liber în sufletul oamenilor de metafizica religioasă este luat de către metafizicile politico-sociale. Moartea religiei permite nașterea ideologiei: națiunea și clasa înlocuiesc identitatea creștină a diverselor comunități¹. În spațiul balcanic ortodox are loc, însă, o definire a națiunii prin intermediul religiei.

O altă explicație este autoatribuirea meritelor supraviețuirii spiritualității românești activității Bisericii Ortodoxe și mai mult, afirmării obstinate a ortodoxismului ancestral al poporului român, adică afirmării identității precise a naționalității și a credinței². Daniel Barbu descrie astfel mecanismul legăturilor indestructibile dintre stat și religie:

„Înainte de constituirea și consolidarea statului modern, Ortodoxia a fost, la români, o comunitate politică, nu una religioasă. Ea s-a manifestat, alături de limbă, ca cea de-a doua formă de «a fi împreună» a românilor. Într-adevăr, din zorii Evului Mediu și până astăzi, creștinismul, în formula sa răsăriteană, nu apare, în ochii românilor, drept o credință (termen ce presupune fidelitate personală), ci ca o «lege» (termen ce implică supunere în sfera publică) [...] Apoi, în pragul modernității, «legea creștinească» (sau «legea grecească»), legea basileilor de la Constantinopol, devine «lege strămoșească», sau, de-a dreptul, «lege românească», adică un ansamblu de reguli și comportamente moștenite, capabil să dea identitate românilor în mijlocul celorlalte neamuri, dincolo de orice considerent de natură teologică sau canonică [...] Pe de altă parte, în compoziția creștinismului românesc intrând și «disciplina tradițională a vieții» comune, cu alte cuvinte ordinea juridică și cultura politică, rezultă că statul și Biserica trebuie să se includă reciproc, că nu se manifestă niciodată ca entități cu puțință de izolat una de cealaltă. Mai mult, Biserica predă statului integralitatea competențelor asupra societății politice, rezervându-și integral domeniul spiritual și un fel de rol de «sfătuitor» moral al națiunii”.

Această mult clamată legătură tradițională între Biserică și națiune, acum generatoare de stat, explică caracterul „național” pe care îl va acorda Constituția din 1923 Bisericii Ortodoxe. Acest principiu le-a fost expus ardelenilor de către ministrul cultelor P.P. Negulescu cu ocazia hirotonisirii mitropolitului ortodox al Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, ce a avut loc pe 17/30 mai 1920 la Sibiu³. Rolul Bisericii, afirma ministrul, este de a cultiva valorile creștine, după suferințele și barbaria războiului:

„Rolul acesta, eminent politic, fiindcă tinde la întărirea statului, prin întărirea temeliei sociale, e chemată să-l joace biserica mai ales acum, în momente grave [...] în urma grozavului război [...] biserica trebuie să vină în ajutorul statului cu convingerea că, întărindu-l pe el, se întărește pe ea însăși. Căci statul e un tot, ce nu poate suferi nici o atingere fără ca toate părțile lui s-o simtă imediat”.

¹ Emmanuel TODD, *Inventarea Europei*, trad. B. Stanciu, Amarcord, Timișoara, 2002, p. 201.

² Daniel BARBU, „Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie”, *Provincia*, an I, nr. 5, septembrie 2000, pp. 3-4.

³ *Transilvania*, an LI, nr. 2, iunie 1920, p. 256.

Și pentru a risipi orice urmă de îndoială, ministrul afirmă: „În numele guvernului, care reprezintă statul, și întrucât ministerul de culte este conducătorul politic al Bisericii ortodoxe române, care este biserică de stat, mă socotesc dator să semnaliez primejdiile ce ne amenință”. De altfel, revista *Transilvania* preia din efortul de legitimare a concepției alianței dintre stat și Biserică prin frecvente trimiteri la autori medievali, precum Dante Alighieri, citat *in extenso*¹. Identificarea statului național român cu Biserica „națională” ortodoxă va schimba raportul de forțe în comunitățile multiconfesionale din Ardeal. Mai târziu, această alianță se va dovedi fatală și Bisericii Române Unite cu Roma.

Nu desemnarea Bisericii Ortodoxe drept Biserică „națională” ridică neapărat probleme, ci raportul dintre Biserică și stat. În societatea civilă, oamenii sunt liberi să se organizeze în afara acțiunii statului. Această libertate dispăre – crede Popper – atunci când o credință particulară, un *tabu* capătă puterea unei norme legale și este aplicată de forța constrângătoare a statului². Pentru ca libertatea să persiste este nevoie de funcționarea „toleranțelor gemene”: statul trebuie să permită exercitarea privată, individuală și colectivă, a credinței religioase, iar Biserica să nu dicteze statului politici publice³. Ea nu trebuie să dețină prerogative privilegiate în a mandata guverne în aplicarea unor politici. Libertatea tuturor este amenințată când Biserica are putere în impunerea unor credințe particulare prin coerciția statului. Așa s-a întâmplat în cazul suprimării Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică), când Biserica Ortodoxă a decretat „revenirea” credincioșilor greco-catolici sub propria autoritate ecleziastică, iar statul a decretat ilegalitatea Bisericii Române Unite: patrimoniul Bisericii Române Unite a revenit Bisericii Ortodoxe, iar mulți clerici greco-catolici au sfârșit în penitenciare.

CONFLICTUL POLITIC COMUNITAR

Tensiunile politice dintre elitele române și cele săsești sunt generate de definierea și funcționarea noului stat românesc după sfârșitul Marelui Război și de garantarea autonomiei și bunăstării comunității săsești. Ele sunt produsul nu doar al unor interese diferite, dar și al unor tradiții și concepții politice diferite. Simpla trecere în revistă a evenimentelor din 1918 și 1919 pe care o realizează Vasile Ciobanu este revelatoare pentru această stare de lucruri⁴. Dacă la sfârșitul conflagrației mondiale elitele săsești își exprimă credința încă în patria maghiară, în luna noiembrie 1918 sașii înțeleg că Transilvania va fi în final alipită României. Astfel, „Comitetul Central Săsesc se situează pe poziția deplinei neutralități în privința apartenenței viitoare a Transilvaniei”. Declarația de la Alba Iulia și ocuparea Sibiului de către armata Regatului României două săptămâni mai târziu fac lucrurile mult mai

---

¹ „Dante despre raportul dintre biserică și stat (*De monarchia* III, 4)”, *Transilvania*, an LII, nr. 4, aprilie 1921, p. 288.

² Karl POPPER, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, vol. I, *Vraja lui Platon*, trad. D. Stoianovici, Humanitas, București, 2005, p. 232.

³ Alfred STEPAN, „Religion, Democracy, and the Twin Tolerations”, *Journal of Democracy*, vol. 11, nr. 4, 2000, pp. 37-57.

⁴ Vasile CIOBANU, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni. 1918-1944*, Editura hora-Verlag, Sibiu, 2001.

clare. Negocierile purtate de către reprezenanții sașilor cu liderii români din Transilvania, apoi cu Consiliul Dirigent și guvernul de la București urmăresc garantarea drepturilor comunității săsești: autogovernare autonomă, autonomia școlilor confesionale și a Bisericii, folosirea limbii materne în viața publică și deplină libertate culturală. Pe 28 noiembrie, Iuliu Maniu respinge autonomia teritorială, dar acceptă autonomia administrativă, care urma să fie reglementată constituțional. Reprezentantul Consiliului Dirigent, Vasile Goldiș, propune și el autonomia administrativă, asigurând că funcționarii vor fi desemnați proporțional cu ponderea comunităților naționale. După asigurările stipulate de *Proclamația* de la Alba Iulia, sașii recunosc politic, prin Consiliul Național German Săsesc, legitimitatea alipirii Transilvaniei la 30 decembrie 1918 și apoi simbolic, prin *Proclamația* de la Mediaș din 8 ianuarie 1919. Reprezenanții sașilor duc proclamația guvernului de la București pe 27 ianuarie 1919, fiind asigurați de acesta de autonomia Bisericii, a școlilor și de folosirea limbii materne în instituțiile publice.

Comunitatea săsească urmărea stabilirea unor raporturi sigure cu autoritățile statului și prezervarea măcar a unei părți din autonomia de care se bucurase timp de sute de ani în cadrul statului ungar, a principatului transilvan și a monarhiei austriece. Elitele române transilvane urmăreau integrarea politică a românilor ardeleni în noul stat, iar cele din Vechiul Regat construirea unui stat național unitar puternic, încercând să șteargă pe cale politică, administrativă și culturală diferențele dintre regiunile nou integrate construcției statale dunărene. Tensiunile provin, în principal, din aceste două scopuri percepute ca antagonice în epocă. Înainte de analiza raporturilor ulterioare, să urmărim rațiunile cele două proiecte politice.

România după Marele Război

Realizarea „României Mari” a fost, pentru contemporani, un mic miracol. După marile dificultăți și înfrângerea din Primul Război Mondial, când însăși existența României era pusă sub semnul întrebării, congresele de pace de la Paris păreau să favorizeze România. Din dorința de a-și pedepsi dușmanii din Marele Război și a preveni un posibil răspuns, puterile Antantei dublaseră teritoriul României în detrimentul Austro-Ungariei. Teritoriul său trecuse de la 137 903 km² la 295 049 km².

Teritoriile alipite nu erau locuite însă doar de români. Românii erau majoritari, dar pe alocuri nu formau decât o majoritate relativă¹. Peste noapte, România s-a transformat într-un stat multiethnic, în care minoritățile naționale aveau propriile tradiții, moduri de viață, instituții. Minoritățile erau adesea concentrate în diferite regiuni, ceea ce făcea din România un imens mozaic etnic². Provinciile alipite aduceau cu ele nu doar populație românească diferită de cea din Regat, dar și tensiuni istorice și colaborări locale care vor fi afectate de noua politică românească.

¹ Tom GALLAGHER, *Democrație și naționalism în România*, trad. S. Ceașu, All Educational, București, 1999.

² Lucian BOIA, *România. Țară de frontieră a Europei*, Humanitas, București, 2002.

Tabelul 6

*Distribuția populației după etnie
și după provincie în 1930, în procente*

	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Ucraineni	Alții
Transilvania	57,6	29,1	7,9	---	---	5,4
Banat	54,3	10,4	23,8	---	---	11,5
Crișana	61,2	25,1	5,8	---	---	7,9
Maramureș	57,5	7,0	2,0	20,6	11,9	1,0
Bucovina	44,5	---	8,9	10,8	27,7	8,1
Basarabia	56,2	---	2,8	7,2	11,0	22,8
Moldova	89,8	---	---	6,5	---	3,7
Muntenia	93,4	---	---	---	---	6,6
Oltenia	97,5	---	---	---	---	2,5
Dobrogea	44,2	---	1,5	---	---	54,3

O problemă pe care românii din Vechiul Regat nu o mai întâlniseră era numărul lor mic în orașele provinciilor alipite. Disproporția era într-adevăr frapantă. Chiar dacă reprezentau 71,9% din populația noii Români, românii nu reprezentau decât 58,6% din populația urbană¹. În Transilvania, elitele urbane erau în mare parte străine, maghiare, germane și evreiești. Dacă proporția românilor în comitate varia la 1900² de la 90% la 10%, recensământul din 1910 indică o slabă prezență românească în orașe³.

Tabelul 7

*Proporția românilor în totalul populației
și în populația urbană în 1930, pe regiuni*

	Populație totală (%)	Populație urbană (%)
Vechiul Regat	88,5	74,3
Transilvania	57,8	34,7
Bucovina	44,5	33,0
Basarabia	56,2	31,0

¹ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...*cit.

² Ioan F. NEGRUȚIU, „Date statistice referitoare la starea culturală a Românilor în municipiile locuite de Români”, din recensământul anului 1900, Oficiul Statistic din Budapesta, *Transilvania*, an XXXV, 1904, p. 105.

³ Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...*cit., p. 164.

Mai mult decât un mozaic etnic, Transilvania era și puternic divizată confesional. Românii erau greco-catolici, cei mai mulți, dar și ortodocși, ungurii erau romano-catolici și reformați iar sașii erau luterani¹. Diversitatea era mult mai mare decât în Banat, spre exemplu, împărțiți între ortodocși în majoritate (56,1 %) și romano-catolici (34,2%).

Problema autonomiei Ardealului și a viitoarelor raporturi cu guvernul central de la București a avut importanța sa în dezbaterile politice din lunile care au urmat semnării armistițiului de către Puterile centrale în Primul Război Mondial. Au existat discuții între Partidul Național Român din Ardeal (PNR) și puterea de la București referitor la condițiile unirii. Iuliu Maniu – președintele PNR – și alături de el mulți alți lideri ai partidului, doreau păstrarea unei consistente autonomii². Guvernul central dorea o unire „fără condiții” a tuturor românilor într-un singur stat al cărui Parlament să fie ales prin sufragiu universal. Sub presiunea entuziasmului popular în apropierea Marii Adunări Naționale, liderii PNR au acceptat o „autonomie provizorie”. În baza ei, pe 2 decembrie 1918 se constituia Consiliul Dirigent din Transilvania, cu puteri legislative, executorii și judiciare considerabile. Consiliul nu era supus guvernului de la București decât în politica externă și militară. Situația de fapt era una de largă autonomie. Această situație a luat sfârșit în mod brusc; la 2 aprilie 1920, guvernul de la București a dizolvat Consiliul Dirigent prin ordonanță. Constituția din 1923 declara România stat național și unitar, făcând uitată orice autonomie. Măsura adoptată a fost înființarea a 71 de prefecturi.

Această politică unilaterală a Bucureștiului nu a fost primită fără obiecții de întreaga elită ardeleană. Aviatorul și avocatul Traian Vuia, spre exemplu, își exprima regretul pentru naivitatea ardelenilor și antipatia față de centralismul impus Transilvaniei, în termeni duri dar limpezi³. Măsurile nu s-au limitat doar la proteste. PNR a boicotat chiar încoronarea regelui Ferdinand la Alba Iulia. În 1928 s-au organizat greve împotriva guvernului central, încheiate prin numirea lui Iuliu Maniu ca prim-ministru. Măsurile adoptate de guvernul Maniu, printre care reînființarea regiunilor istorice, abolite în 1922, organizarea de alegeri la nivelul satelor și județelor cu reprezentarea proporțională a minorităților, propunerea unui statut al minorităților, au nemulțumit profund elita politică de la București. PNL a boicotat toate lucrările Parlamentului, forțându-l pe Maniu să demisioneze în octombrie 1930. Și aceasta în condițiile în care unele legi nu erau deloc favorabile minorităților. Una dintre acestea privea taxele suplimentare plătite de minorități în diferite situații, precum inscripționarea firmelor comerciale sau ținerea registrelor contabile în limba lor națională⁴.

După eșecurile guvernării Maniu, obiectivul unei părți a elitelor ardelenilor a fost reformarea sistemului instituțional. Astfel a apărut o propunere de modificare

¹ Lucian BOIA, *România... cit.*

² Irina LIVEZEANU, *Cultură și naționalism în România Mare...cit.*

³ „Când doi indivizi se asociază, când două societăți fuzionează, se face un contract, un pact. Condițiunile Unirii trebuiau stipulate. E. g., că în decurs de 10-20 ani soldații recrutați din Transilvania și Banat să fie lăsați în garnizoanele din aceste provincii. O lege electorală clară și precisă etc [...] C-un cuvânt, «Unirea» a fost o bătaie de cuvinte, ea n-a fost decât o anexare deghizată, un hap amar învăluit în zahăr. N-avem să ne învinovățim decât pe noi înșine: lipsa noastră de înțelepciune, de pricepere, superficialitatea noastră proverbială, absența unui bărbat cu pregătire europeană, o naivitate nepermisă la aceia, cari pretind a conduce destinele unui popor”. Traian Vuia, scrisoare trimisă din Franța (Garches, 11 aprilie 1922) către George Dobrin, fruntaș al PNR și prefect de Lugoj după 1919, *Provincia*, an II, nr. 4, aprilie 2001, p. 14.

⁴ Tom GALLAGHER, *Democrație și naționalism...cit.*

a Constituției în vederea restabilirii autonomiei Transilvaniei, printre altele. Proiectul, conceput în 1931 de dr. Romul Boilă, pleacă de la constatarea ineficienței organizării administrative, abuzurilor și autoritarismului guvernului prin ordonanțe, lipsei vieții constituționale și parlamentare reale, amatorismului politic, nerezolvării problemelor minorităților și ale confesiunilor, pentru a propune o descentralizare pe noi baze constituționale: Parlament redus numeric și mai eficace, guvern cu atribuții restrânse la problemele comune, generale, ale României, diete și guverne regionale în cele trei provincii istorice, cu puteri reale de decizie¹. Nimic din cele propuse nu va fi luat în considerare, România păstrându-și caracterul centralizat și continuând politica culturală de omogenizare a noilor teritorii.

Istoria autonomiei sibiene

Nu putem înțelege conflictul dintre elitele românești și săsești la începutul secolului XX fără să luăm în calcul conflictul modelelor de cetățenie adoptate. Adoptarea unui tip de cetățenie, crede Stein Rokkan², este congruentă cu „strategiile de unificare” elaborate în timpul formării statelor moderne. Există astfel două dimensiuni, spațiul teritorial (*territorial space*) și spațiul apartenenței comunitare (*membership space*), care dau naștere, prin combinație, la patru categorii de cetățenie: *ius soli*, *ius soli* dominant + *ius sanguinis* slab, *ius sanguinis* dominant + *ius soli* slab, *ius sanguinis*. Ele se asociază cu tipul de integrare a teritoriilor în noul stat: unitar (Franța, Italia, Portugalia), unional (*union state* – Marea Britanie, Spania, Țările de Jos), federal mecanic (Austria, Germania) sau federal organic (Elveția). Alte variabile ar trebui adăugate, consideră Hakan Gürkan Sicakkan, pentru a explica modelul actual al cetățeniei statelor europene³. Testând importanța acestor variabile pentru a explica impunerea *ius soli* ca model al cetățeniei, rezultatele apar astfel: colonialismul (pentru Franța, Țările de Jos, Marea Britanie, Portugalia, Spania), omogenitatea religioasă și echilibrul geopolitic policefalic (pentru Italia), strategia formării unui stat unitar (pentru Belgia), limitele teritoriale care întretaie mituri ale unei identități ancestrale⁴.

Cu excepția colonialismului, toate variabilele sunt valide pentru utilizarea acestui model de cetățenie de către România. Înainte de Primul Război Mondial, România era, cum știm, un stat tânăr la confluența intereselor geopolitice ale unor mari imperii europene, un stat unitar, omogen etnic și confesional. Cetățenia bazată pe identitate teritorială era necesară elitelor românești după război în competiția pentru loialitatea unei populații aflate sub influența unor centre de putere vecine, respectiv Rusia, Bulgaria, Ungaria și Serbia.

Testarea variabilelor pentru explicarea *ius sanguinis* ca model al cetățeniei indică drept predictorii absența colonialismului, combinat cu factorul limitelor teritoriale ce corespund limitelor mitice ale identității, apoi omogenitatea confesională,

---

¹ Romul BOILĂ, *Studiu asupra reorganizării Statului român întregit. Cuprinde un anteproiect de Constituție cu o scurtă expunere de motive*, Tipografia Națională, Cluj, 1931 (Fragmente), *Provincia*, an I, nr. 2, mai 2000, p. 8.

² Stein ROKKAN, Derek W. URWIN, *Economy, Territory, Identity: Politics of West European Territories*, Sage, London, 1983, p. 82.

³ Hakan GÜRCAN SICAKKAN, *The Political-historical Roots of West European Models of Citizen*, IMER, Bergen Publications, Bergen, 1999.

⁴ *Ibidem*, p. 5.

echilibrul geopolitic monocefalic. Combinația celor trei factori, unitatea confesională, miturile identității ancestrale și structura geopolitică explică bine situația Greciei, Finlandei și a Luxemburgului. Acești factori determină foarte bine tipul cetățeniei săsești. Identitatea comunității este determinată în primul rând de unitatea credinței luterane. Conflictele religioase și Contra-Reforma nu au reușit reorientarea confesională a sașilor. Din contră, Biserica protestantă de confesiune augustină are la Sibiu un centru care domină întreg Ardealul, chiar și diaspora din Austria și Ungaria. Teritoriul istoric locuit de sași este al doilea factor identitar, prin mitul colonizării și al drepturilor poporului săsesc, legat de prevederile *Diplomei Andreene* și prin organizarea politică și juridică autonomă. Dependența unipolară a Sibiului este ultimul factor. Regalitatea medievală ungară, Dieta transilvană, Guvernul habsburgic al Ardealului și Cancelaria Aulică Transilvană, Guvernul Ungariei moderne sunt – succesiv – centrele de putere de care depinde autonomia Sibiului.

Autonomia comunității urbane sibiene este una complexă și variabilă în timp, din Evul Mediu până în perioada modernă. Ea prezintă similitudini consistente cu situația altor orașe medievale central-europene dar și o puternică individualizare în peisajul transilvan. Istoria autonomiei sibiene este istoria unui permanent efort de preservare și de consolidare a drepturilor, libertăților și privilegiilor câștigate.

O autonomie fondatoare

Fondarea Sibiului la mijlocul secolului al XII-lea (cel mai probabil, în timpul domniei regelui ungar Géza al II-lea, 1141-1162) are printre explicații nevoia de securitate, continuarea expansiunii intra-carpatică și motivația economico-demografică – impulsivitatea comerțului, dezvoltarea de noi meșteșuguri, noi venituri din impozite – legat de menținerea unei politici externe active. Coloniștii occidentali sunt cei care au fondat orașul pe *fundus regius*. Ei proveneau dintr-un areal îndepărtat și destul de vast. Din diferite studii știm astăzi că erau *flamanzi, valoni, franconi, saxoni, suabi*, din bazinele Rinului, Meusei și Moselei. Majoritatea par să fi provenit din arhiepiscopatul Kölnului (de care aparțineau episcopatul Liège și regiunea Westerwald), din episcopatul Trier și din arhiepiscopatul Magdeburgului, acesta din urmă fiind, se pare, o scurtă stație până la destinația ardeleană¹. Traseul urmat de acești coloniști ar putea fi Köln, Magdeburg, Silezia și Zips, regiunile din sudul Transilvaniei recent părăsite de coloniștii secui mutați pe frontieră, mai spre est².

O migrație de asemenea amploare nu este un fenomen unic în epocă. Coloniști germanofoni au luat în stăpânire teritorii întinse în regiuni precum Brandenburg, Silezia sau Pomerania. Privilegiile promise de regii Ungariei au fost, însă, hotărâtoare în determinarea migrației occidentale la marginea regatului Coroanei Sfântului Ștefan. Putem estima amploarea lor din *Andreanum*, actul prin care regele Andrei al II-lea (1205-1235) consființește privilegiile comunității noilor *hospites*. Bula de aur din 1224 este documentul care va sta, timp de secole, la baza dreptului comunității sibiene³.

Privilegiile pe care actul regal le recunoaște sunt dintre cele mai largi, instituind legal autonomia comitatului Sibiu (*comitatus Cibiniensis*) și apoi a întregului pământ

¹ Ernst WAGNER, *Istoria sașilor ardeleni*, trad. M. Ianus, Meronia, București, 2000, p. 26.

² *Ibidem*, pp. 25-26.

³ Vogel SÂNDOR, „Autonomia săsească în Transilvania”, *Provincia*, anul III, nr. 2, februarie 2002, pp. 11-12.

crăiesc locuit de *hospites*. În cadrul sistemului de vasalitate ungar, sibienii vor fi supuși doar regelui. Regele Ungariei instituie ca niciodată pământul comitatului Sibiu să nu ajungă sub stăpânire feudală și recunoaște dreptul sibienilor la protest și revoltă în cazul în care acest drept va fi vreodată încălcat. Toți *hospites saxonicarum* vor forma o singură entitate politică (*unus sit populus*), sub conducerea unui jude regal. Subunitățile administrative sibiene (comunele) vor fi conduse de juzi aleși din rândurile lor. Mai mult, sibienii vor avea libertatea de a-și alege singuri preoții, conform statutului unei viitoare prepozituri libere. Dreptul după care sibienii vor fi judecați va fi cutuma lor și singura instanță cu jurisdicție va fi cea regală (judele regal sau regele însuși). Bula se referă și la privilegiile materiale și comerciale, deloc de neglijat. Astfel, se confirmă dreptul de folosință a pădurilor și de libera exploatare a apelor ce de drept aparțin regelui, precum și scutirea de dări pentru negustorii sibieni în întreaga Ungarie, ca și de vămi pe teritoriul provinciei. Acesta era un avantaj enorm în sistemul feudal bazat pe numeroase dări, vămi și taxe de trecere.

Obligațiile ce reveneau sibienilor erau fiscale și militare. Sibiul trebuia să participe cu ostași la armata regală, în funcție de condițiile campaniei: cu 500 de oameni pentru expedițiile interne, cu 100 pentru cele externe conduse de rege și doar cu 50 în alte cazuri. Redevența sibiană, cam 15 000 de mărci de argint¹, reprezenta deja 9% din veniturile lui Béla al III-lea².

În ceea ce privește privilegiile, se pare că regele Béla al III-lea (1172-1196) era dispus să meargă mai departe decât simpla ofertă a pământului și libertatea de organizare. Dorința noilor coloniști de a avea un episcopat propriu nu s-a împlinit decât datorită opoziției vehemente a episcopului Transilvaniei, poziție de înțeles în sistemul feudal din epocă. Concesia regală este însă mare: înființarea unei prepozituri libere a Sibiului, cunoscută sub numele de prepozitura Sfântul Ladislau și depinzând religios direct de primatul Bisericii din Ungaria, arhiepiscopul de Strigoni/Esztergom.

Este de subliniat amploarea autonomiei fondatoare. În primul rând, recunoașterea unui drept propriu specific comunității. Dreptul cu cea mai mare răspândire în epocă a fost cel al Magdeburgului, adoptat și adaptat de sute de orașe odată cu marea colonizare a răsăritului Europei. Legea pe care Andrei al II-lea se angaja să le-o recunoască și să le-o apere sibienilor era – probabil – acest „drept german” al Magdeburgului. Apoi, libertatea deplină de organizare internă, libertatea de organizare religioasă, suzeranitatea exclusivă a regelui, toate au fost recunoscute prin act regal.

Aceste drepturi câștigate au fost recunoscute de mai multe ori de către regii Ungariei. Uneori, unele privilegii au fost chiar extinse. Sibienii și, în general coloniștii (*hospites*) organizați autonom și „care trăiau după felul nobililor”, asimilați deci nobililor ardeleni, au primit unele avantaje, scutiri de impozite în special, pentru eforturile lor militare³. Aceste privilegii au fost enunțate în actul regal de la 1290 de către proaspăt încoronatul rege Andrei al III-lea (1290-1301): „*Si aliqua*

¹ Ernst WAGNER, *Istoria sașilor...* cit., p. 111.

² Gyula KRISTÓ, *Histoire de la Hongrie médiévale. Le temps des Arpads*, tome Ier, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2000, p. 86.

³ Konrad GÜNDISCH, „Autonomie de stări și regionalitate în Ardealul medieval”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane* Heidelberg, hora-Verlag și Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e. V. Heidelberg, Sibiu și Heidelberg, 2001, pp. 127-145.

*potentia extrinseca ad invadendum regnum nostrum venerit, [...] nobiles regni nostri et Saxones Transiluvani praedia tenentes et more nobilium se gerentes nobis astare et adiuuare nos tenebuntur*¹.

Evoluția autonomiei sibiene

Autonomia Sibiului nu a avut de suferit în urma transformărilor administrative proprii regatului ungar. Chiar dacă forma de organizare în comitat a fost abandonată, orașul se bucura de o libertate invidiată de alte orașe ardelen. Regele Carol Robert (1308-1342), din familia de Anjou, procedează între 1325 și 1329 la reforma administrativă a Ungariei. Din vechea structură comitatensă se vor forma „scaune” și districte, unități juridice, respectiv administrative specifice. Astfel apar cele „Șapte scaune” ale Sibiului²: Orăștie, Sebeș, Miercurea, Nocrich, Cincu, Sighișoara, Rupea. Ele vor fi conduse de aici înainte de juri scaunali aleși în adunările districtuale și de juri regali numiți de rege, la fel ca în cazul comitatului anterior, din rândurile sibiienilor. Problemele de importanță generală se discutau cu ocazia acestor adunări scaunale și districtuale, cele particulare urmând a fi rezolvate în fiecare unitate în parte. Sibiul, al optulea „scaun”, devine în urma reformei regale centrul administrativ al întregii construcții autonome. Afacerile erau conduse, între cele două adunări anuale ale districtelor³, de magistratul orașului Sibiu. Referitor la conducerea orașului, știm de existența primăriei începând cu 1366 și despre un prim „sfat”, compus din *iurati consules* și *seniores*, aleși de către comunitatea cetățenilor sibiieni (*ac tota communitas villae Cybiniensis*)⁴.

Măsura autonomiei apare, mai târziu, și din confirmarea de către rege a conducătorului provinciei Sibiului (*comes Saxonum*) ales de către sibiieni. În timp ce comitele sibian era numit de către rege din rândurile comunității, în cazul Brașovului sau al Bistriței acesta era însuși comitele secuilor. Abia târziu, acest comite secuilor a fost înlocuit de către regele Ungariei, la Bistrița în 1366 și la Brașov în 1422 cu un reprezentant al comunității. Astfel de comparații cu situația altor districte locuite de *hospites* sunt relevante pentru a aprecia consistența autonomiei sibiene.

Drepturile de care se bucurau sibiienii nu vor fi extinse altor teritorii locuite de *hospites* decât în secolul al XV-lea. Drepturile scaunelor Mediaș și Șeica, ale Bistriței și ale Brașovului au fost unificate cu cele ale scaunelor sibiene în 1486, la cererea primarului sibian Thomas Altemberger. Regele Matei Corvin (1458-1490) nu făcea decât să recunoască unitatea coloniștilor, așa cum era ea stipulată ca *unus sit populus* în diploma andreană, într-o nouă organizare: *Universitas Saxonum*. Dreptul cutumiar, alături de normele de drept roman, au fost supuse ratificării principelui ardelean Ștefan Báthory⁵ în 1583, fiind cunoscute drept „Statutele sașilor din Transilvania sau dreptul lor cutumiar” (*Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta oder eygen Landrecht*). Până la introducerea Codului Civil austriac în 1853, aceste statute

¹ *Ibidem*, p. 46.

² *Ibidem*.

³ Acestea aveau loc de ziua Sfântului Gheorghe și de cea a Sfintei Ecaterina, cf. Konrad GÜNDISCH, „Autonomie de stări....cit.”.

⁴ Gustav GÜNDISCH, „Patriciatul din Sibiu în evul mediu”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*....cit., p. 129.

⁵ Ștefan (István) Báthory, principe ales al Transilvaniei (1571-1586), ales în 1575 la Cracovia rege al Poloniei.

au reglementat situația juridică a sibiienilor, egalitatea lor în fața legii, dreptul lor de proprietate și libertatea personală¹.

Aceasta va fi structura autoguvernării sibiene în sistemul politic feudal: o unitate politică administrată autonom, condusă de demnitari aleși din rândurile sale, pe baza unui drept propriu și unitar, în raport de supunere directă regelui Ungariei. Mai târziu, în perioada principatului Transilvaniei, Universitatea săsească („Nationsuniversität”) va fi reprezentată în Dietă, alături de nobilimea ungară și de reprezentanții secuilor. Fiecare grup va avea drept de veto în problemele care îl privesc (curiatvotum), drept o garanție a autonomiei.

Măsura autonomiei sibiene

Autonomia efectivă de care se bucurau sibiienii le-a transformat viziunea despre situația lor în Ardeal. Sibiienii s-au simțit, cu timpul, tot mai puțin niște *hospites*, cât niște cetățeni loiali ai Transilvaniei și actori politici egali celorlalți. Acest lucru a fost exprimat foarte limpede de către comitele Albert Huet într-un discurs ținut în prezența principelui Transilvaniei. Sibiienii au luptat îndelung pentru țară, și-au câștigat cinstită pâinea, au muncit din răspuțeri pentru a-i oferi regelui și poporului său cele trebuincioase la nevoie. Ei își folosesc liber votul pentru alegerea principelui și pentru hotărârea celor comune. De aceea, sibiienii nu mai sunt străini, ci sunt cetățeni și locuitori ai Transilvaniei².

O măsură a autonomiei este și capacitatea orașului de a face politică în cadrul regatului ungar și, mai apoi, în cel al principatului Transilvaniei. Sibiienii s-au situat de multe ori pe poziții diferite de cele ale nobilimii ungare în privința succesiunii la coroana Ungariei. Odată cu stingerea dinastiei arpadiene au apărut primele tulburări legate de succesiune. Ducele Andrei, încoronat ca Andrei al III-lea în vara anului 1290, se pretindea descendent al Arpadienilor, ca nepot al lui Andrei al II-lea. Filiația lui³ era contestată atât de Rudolf de Habsburg, cât și de angevinii ce domneau la Neapole. La moartea sa, pe 14 ianuarie 1301, sibiienii, prin greavii Gobelinus și Nikolaus I-au sprijinit cu tărie pe Otto de Bavaria, un alt pretendent la tronul regatului. Otto fusese oaspetele orașului în 1306, în timpul scurtei domnii a regelui Othon (1305-1307). În ciuda simpatiei sibiene, Carol I Robert (de Anjou) a fost desemnat ca rege al Ungariei. Acest lucru nu l-a împiedicat să recunoască libertățile Sibiului și să reconfirme diploma andreeană în 1317. Iar introducerea constituției scăunale cu greu poate fi pusă pe seama adversității tânărului rege angevin.

O altă ocazie este succesiunea după moartea regentului Iancu de Hunedoara, disputată între Matei Corvin și Ladislau al V-lea, regele încoronat în 1439 la Alba Regală/Székesfehérvár dar nerecunoscut până la 1453. Susținerea lui Matei i-a adus Sibiului unificarea dreptului celorlalte „scaune” și orașe locuite de *hospites*. Dar cea mai mare energie în susținerea unui candidat a fost la stingerea dinastiei jagiellone în Ungaria. Alianța Habsburgilor cu Jagiellonii le rezerva primilor succesiunea pe tronul regal al Ungariei după moartea regelui Ludovic al II-lea (1516-1526), ce a avut loc la Mohács. Ferdinand de Habsburg se considera rege *de jure* al Ungariei. Cu toate acestea, conform unei hotărâri a Dietei din 1505, nobilii unguri

---

¹ Konrad GÜNDISCH, „The History of Transylvania and of Transylvanian Saxons”, la www.sibiweb.de.

² *Ibidem*.

³ V. genealogiile întocmite de Gyula KRISTÓ, *Histoire de la Hongrie médiévale...cit.*

doreau un rege „național”. De aceea, aceștia l-au proclamat pe Ioan Zápolya la Székesfehérvár/Alba Regală drept regele Ioan I, după toate cutumele, în noiembrie¹. Ferdinand s-a lăsat greu convins de partizanii săi să se supună procedurilor electivă în decembrie, la Pozsony/Bratislava. Printre susținătorii săi cei mai hotărâți erau și sibienii. Cele două partide se opuneau cu înverșunare și în războiul civil declanșat în Ungaria devastată soarta era schimbătoare. Datorită opoziției sibiene, Ioan Zápolya a trebuit să se refugieze în Polonia pentru o vreme. Reîntors în Transilvania, cu sprijinul sultanului care îl recunoștea ca rege, Ioan Zápolya a supus Sibiul unui asediu prelungit între 1529 și 1536. Conflictul și-a găsit o perioadă de liniște doar prin semnarea unei înțelegeri secrete între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya în 1538 la Várad/Oradea.

O altă măsură a autonomiei este dată de puterea economică a orașului și de libertatea de a stabili raporturi comerciale și chiar politice cu alte state. În timpul domniei casei de Luxemburg, de-a lungul regenței și guvernării corvinești, orașul nu a încetat să se întărească economic. Confrunțați cu incursiunile turcești tot mai devastatoare, domnitorii Moldovei sau ai Valahiei comandau importante livrări de arme din orașele ardelenale de necucerit. Tot la Sibiu se afla, datorită siguranței, și marea monetărie. Carol I era primul care a emis monedă de aur, după model florentin, forintul fiind acceptat peste tot ca monedă de schimb. Încă din acea perioadă patru cincimi din aurul european provenea din Ungaria, în mare parte din Transilvania².

Primul document de breaslă păstrat în cele „Sapte scaune” ale Sibiului, cel din 1376, dezvăluie o activitate și organizare corporativă remarcabile. Cele 19 bresle și 25 de meșteșuguri³ asigurau, pe lângă produsele importate, marfa necesară negustorilor sibieni. Rețeaua în care aceștia erau activi se întindea de la Constantinopol la Veneția, Strasburg, Köln, Groningen și Danzig⁴. Drumurile comerciale legau însă în mod special Sibiul de burgurile și târgurile Europei centrale. Prin Timișoara se ajungea până la Zagreb, iar prin Cluj și Oradea la Buda, Bratislava, Viena, Regensburg, Nürnberg, Augsburg, Brno, Breslau și Cracovia⁵.

Relațiile comerciale privilegiate erau adesea întărite de privilegiile regale. Sibienii vor obține, în 1382, drept de antrepozit pentru relațiile comerciale cu Țara Românească. Ne putem imagina cu ușurință politica de favoruri și privilegii comerciale dusă de conducerea orașului⁶ la curtea lui Ludovic cel Mare (1342-1382). Datorită ei, amintește G. Gündisch, Sibiul beneficiază în 1384 de favoruri excepționale, precum interdicția oricărui tip de comerț (nu doar a celui cu amănuntul) pe teritoriul scăunilor și a tuturor exporturilor în Țara Românească, pentru toți negustorii străini⁷.

Întărit militar, beneficiind de o dezvoltare economică de invidiat în epocă, sprijinit prin favoruri regale, Sibiul își poate permite și o politică proprie. Sub domnia lui Matei I Corvinul orașul stabilește chiar raporturi directe cu Țara Românească și Moldova. Relațiile nu au fost întotdeauna dintre cele mai cordiale, orașul

¹ István LÁZÁR, *Transylvania. A Short History*, Simon Publications, Safety Harbor, Florida, 1996, p. 72.

² Paul LENDVAI, *Ungurii...*cit., cap. 6.

³ Ernst WAGNER, *Istoria sașilor...*cit.

⁴ Thomas NÄGLER, *Românii și sașii până la 1848*, Thausib, Sibiu, 1997.

⁵ Gyula KRISTÓ, *Histoire de la Hongrie médiévale...*cit.

⁶ Greavii sibieni care susțineau la curte privilegiile orașului (comiții Michael, Andreas, Johannes) par să fie implicați direct în comerțul la mare distanță. Cf. Gustav GÜNDISCH, „Patriciatul din Sibiu...”cit.”.

⁷ Gustav GÜNDISCH, „Patriciatul din Sibiu...”cit.”.

ajungând și la conflict armat cu Vlad Țepeș în 1458, din cauza neînțelegerilor comerciale și protecționismului valah. Dincolo de toate disensiunile, rămâne capacitatea extraordinară a Sfatului sibiuan de a negocia înțelegeri politice și comerciale cu un stat vecin, chiar și vasal Porții otomane.

Declinul autonomiei sibiene

Legătura privilegiată pe care Sibiul o avea cu regalitatea ungară era, în mare parte, explicația consolidării și extinderii autonomiei. Înainte chiar de înfrângerea Ungariei, regionalizarea regatului schimba raportul de forțe. Orașul trebuia să se apere mai mult singur și să stabilească legături cu principele Transilvaniei. Noul rege, Ludovic al II-lea (1516-1526), mult prea tânăr și mult prea slab din punct de vedere politic pentru a reorganiza statul, nu a putut asista decât la recunoașterea autonomiei tot mai pronunțate a regiunilor ungare. Pentru prima dată după marea armată a lui Matei Corvin regatul se găsea în imposibilitatea de a-și apăra frontierele. Prin decret, apărarea Transilvaniei îi revenea voievodului Ioan Zápolya și cea a Banatului Timișoarei/Temesköz guvernatorului local. Ei nu erau obligați să participe cu trupe în altă parte a Ungariei decât în cazul în care regatul era sub amenințare directă. Apărarea urma să fie încredințată unui corp de armată profesionist, menit să înlocuiască sistemul nobiliar colectiv de apărare *banderia* și ridicarea masei populare la luptă¹. Taxele pentru constituirea armatei nu au fost colectate și măsura amânată. Devenise clar însă că securitatea regatului era dincolo de puterea regelui și că regiunile erau forțate să-și asigure protecția. Lipsa de coordonare armată, anarhia nobiliară, teama de conflicte sociale, nesiguranța regelui, indiferența față de pericolul otoman, toate acestea au dus la dezastrul Ungariei medievale.

După catastrofa de la Mohács, orașul își pierdea atât protectorul militar, cât și sursa privilegiilor. De acum încolo, autonomia trebuia apărată în cadrul Dietei Transilvaniei și față de Principe. Jocul politic era cu atât mai complicat, cu cât apăruse o nouă linie de divizare, cea religioasă.

Protestantismul a cuprins rapid întreg Ardealul. Sursele sale erau atât tinerii care studiau la Cracovia și diverși librari, cât și numeroși negustori care făceau comerț cu țările ereditare ale Coaroanei Habsburgice, Polonia și Prusia. Prima dezbatere publică a avut loc la Sighișoara/Segesvár în 1538, între un franciscan și un preot „reformat”². Sibienii au fost îndemnați încă din 1524 să respingă protestantismul de către episcopul de Strigoni/Esztergom. Comitele Markus Pempfflinger era chiar dojenit de regele Ludovic al II-lea (1516-1526) pentru lupta insuficientă împotriva noii credințe³.

Evoluția înnoirii spirituale a ardelenilor este legată de personalitatea și activitatea umanistului brașovean Johannes Honterus. Cunoscut tipograf, activ la Cracovia și la Basel, Honterus corespundea cu reformatorii germani, cu Luther și Melanchthon, în special. El este cel care le expune ardelenilor, într-o carte, tezele lui Luther. Cartea a fost parțial rescrisă și făcută cunoscută în Transilvania de către Peter Haller, primarul Sibiului, sub titlul *Kirchenordnung aller Deutschen in Sybembürgen* (Regulamentul

---

¹ C.A. MACARTNEY, *Hungary. A Short History*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1962, p. 35.

² István LÁZÁR, *Transylvania...cit.*

³ Krista ZACH, „Toleranță religioasă și construirea stereotipurilor într-o regiune multiculturală”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie...cit.*, pp. 68-96.

bisericesc al tuturor sașilor transilvăneni) în 1547. *Universitas Saxonum* a decis în 1550 adoptarea, pe întreg teritoriul autonom, a preceptelor enunțate de Honterus și crearea unei Biserici populare, *ecclesia Dei nationis saxonica*. Adoptând Confesiunea de la Augsburg, sașii ardeleni își manifestau încă o dată specificitatea și autonomia într-o Transilvanie multiconfesională.

Dieta de la Turda/Torda din 1548 recunoștea Confesiunea de Augsburg (luterană). Dacă o mare parte a nobilimii devenea calvinistă prin Sinodul de la Debreceen din 1567, Transilvania era câștigată de partea anti-trinitarienilor (socinieni); chiar și principele Ioan Sigismund era de partea acestei credințe. Tensiunile confesionale nu au fost calmate decât prin edictele dietelor transilvane. Cea de la Turda/Torda din 1557 stabilea principiul libertății de credință. Cea din 1564 recunoștea libertatea credințelor calviniste și luterane. După venirea la putere a principelui catolic Ștefan Báthory, Dieta din 1572 recunoștea cele patru religii „recepte”: catolicismul, luteranismul, calvinismul și unitarianismul¹. Transilvania devenea, alături de Polonia și Elveția, un spațiu de relativă toleranță, izolat de războaiele religioase europene.

În noul context politic de autonomie a Transilvaniei, sibienii nu mai beneficiau de favorurile regale. Simpatia afișată pentru Habsburgi nu era pe placul nobilimii ungare din Transilvania. Atitudinea ostilă se manifesta atât prin încercarea de a-i împovăra cât mai mult pe sibieni cu impozite necesare funcționării statului, cât și prin aceea de a deveni cetățeni ai Sibiului, cu păstrarea privilegiilor nobiliare, precum plata impozitelor. Prosperitatea orașelor, securitatea pe care o ofereau, chiar luxul patricienilor, toate erau motive pentru care nobilii ardeleni râvneau la cetățenia Sibiului. Sibienii refuzau să vândă case sau loc pentru case celor care nu erau cetățeni.

Nobilimea încerca și alte metode de limitare a autonomiei Sibiului. Tactica adoptată era ocuparea cu forța a orașelor, dar cu sprijinul principelui. Sighișoara/Segesvár în 1601-1602 și Clujul/Kolozsvár în 1664 au fost ocupate de trupele nobiliare. Nici Sibiul nu a scăpat. Cerând găzduire în cetate, nobilii principelui Gabriel Báthory (1608-1613) au ocupat și exploatat orașul timp de trei ani, între 1610 și 1613. Doar moartea principelui și alegerea lui Gabriel Bethlen (1613-1629) au dus la eliberarea orașului.

Guvernarea habsburgică a Transilvaniei nu a însemnat restabilirea autonomiei. În ciuda susținerii și simpatiei sașilor sibieni, interesele imperiale și stilul de guvernare nu coincideau cu dorințele sibienilor. Incluși într-un enorm imperiu multinațional, sibienii nu puteau decât să suporte politicile elaborate la centru, de multe ori chiar fără consultarea lor. Deși împăratul Leopold se angaja să recunoască Constituția ardeleană printr-o Diplomă din 1691, guvernarea austriacă va introduce principii incompatibile cu starea de fapt din Transilvania, aplicarea lor afectând puternic și situația Sibiului.

Instituțional, forma de administrare a noilor provincii era una centralist-autoritară. Conform Diplomei, monarhului îi reveneau puteri depline în numirea înalților funcționari, ratificarea hotărârilor Dietei, numirea guvernatorului Transilvaniei și, mai mult, a unui general care să conducă trupele imperiale². Atât guvernatorul cât și generalul imperial s-au stabilit la Sibiu, presiunea administrativă și militară fiind covârșitoare asupra politicii locale, presupus autonomă. Creat în 1693, Guvernul avea și puteri jurisdicționale, funcționând ca instanță de apel, pe lângă o

¹ István LÁZÁR, *Transylvania...cit.*

² Angelika SCHASER, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială. Importanța Edictului de concivilitate pentru orașul Sibiu*, hora-Verlag, Sibiu, 2000, p. 30.

largă coordonare a funcționarilor din provincie. În același an, dar la Viena, a luat naștere Cancelaria aulică a Transilvaniei. Inițial o instanță de coordonare a politicilor Curții cu cele ale instanțelor locale transilvane, foarte repede Cancelaria a devenit forul central de decizie, eludând opiniile transilvane. Mai mult, a reușit ca până în 1762 să introducă în toate pozițiile cheie ale administrației funcționari care nu erau ardeleni, ci doar fideli Habsburgilor¹. Și asta în ciuda articolului 5 al Diplomei leopoldine, care prevedea numirea exclusivă a funcționarilor din rândul ardelenilor.

Pe lângă politicile administrative au existat și alte măsuri care au afectat puternic autonomia orașului. Una dintre ele ar fi recatolicizarea forțată. Misiunea Habsburgilor nu era doar de a guverna ceea ce considerau ca fiind moștenirea coroanei încă de la 1526, ei erau și apărătorii credinței catolice. Compania lui Isus, ordinul iezuiților, a fost din nou acceptată în Transilvania, după anii de exil. Activitatea sa intensă s-a manifestat în oraș prin fondarea de biserici, înființarea unui colegiu, tipărirea de materiale religioase și propovăduirea preceptelor catolice. În chiar Piața Mare/Grosser Ring a orașului, sibienii au fost obligați să cedeze clădirile și terenul pentru amplasarea bisericii catolice Sfânta Treime. Orașul se înclina simbolic în fața puterii imperiale.

Altă problemă importantă este cea fiscală. Odată cu integrarea Transilvaniei, s-au constituit circumscripții fiscale imperiale. Politica lor de impozitare era un atentat la autonomia financiară a orașului. După cum am văzut, problema repartizării impozitelor în cadrul Ardealului a produs anterior vii dispute în Diete. Tendința, tot mai accentuată de nevoile Habsburgilor aflați în permanent conflict cu Franța, a fost suprainpozitarea orașului și a *Universitas Saxonum*. Dacă impozitele tuturor comitatelor nobiliare se ridicau în 1791 la 719 220 de florini, cele ale *Universitas Saxonum* erau chiar de 489 320 de florini². Cifrele exprimă fidel politica fiscală promovată de curtea imperială, în acord cu Dieta Transilvaniei. Suprainpozitarea, restricțiile comerciale, neajunsurile provocate de frecventele conflicte ale Habsburgilor în Europa, toate au determinat un declin al activității comerciale și productive ale orașului, declin neredresat niciodată în totalitate.

Măsura cu cel mai mare impact și cu cele mai importante consecințe a fost impunerea concivilității în Sibiu. Edictul de concivilitate emis în 1781 de către împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) prevedea tuturor dreptul de cetățenie în oraș, indiferent de stare. Măsura imperială se datorează atât raționalismului reformat al lui Iosif al II-lea, cât și unei politici deliberate. Împăratul dorea să depășească cadrul tradițional al Evului Mediu, imagina o reformă a societății impuse „de sus” și pe baze raționale. Pe de altă parte, își dorea o „națiune transilvană”, coezivă și supusă. Ori concivilitatea ținea de drepturile ancestrale de autonomie ale orașului și era un prilej neconținut de dispută. Habsburgii au încercat de la început să aplaneze conflictul, atât prin Diploma leopoldină, cât și prin negocieri între Stări. Iosif al II-lea nu mai era dispus să recunoască drepturi medievale. Eliminând privilegiile, credea el, rivalitățile legate de ele vor dispărea în geneza unei noi națiuni transilvane.

După moartea împăratului Iosif al II-lea situația nu s-a îmbunătățit. Dacă înainte sibienii și-au recucerit de mai multe ori drepturile încălcate, din relația cu puterea imperială au pierdut irevocabil. „Dieta de restituire” din 1790-1791 restabilise starea anterioară domniei împăratului luminat, nu însă și pe cea a sașilor sibieni. Aceștia nu au putut obține revocarea Edictului de concivilitate. Mai mult,

---

¹ *Ibidem*, p. 34.

² Thomas NÄGLER, *Românii și sașii...* cit., p. 313.

Universitas Saxonum și-a pierdut votul medieval (curiat), un vot egal cu al celorlalte Stări, dobândind o serie de voturi individuale, proporționale cu numărul reprezentanților săi în Dietă. Odată cu votul s-a pierdut și egalitatea între Stări, sibienii devenind cetățeni ai Transilvaniei reprezentați politic.

Fără egalitate în Dieta Transilvaniei în luarea deciziilor, subiect al politicilor administrative imperiale, privat de titlul de capitală a Transilvaniei, teatru al recatolicizării forțate, Sibiu se va transforma vizibil odată cu stabilirea nobililor și comercianților străini. Industrializarea și modernizarea secolului al XIX-lea vor afecta atât demografia cât și peisajul urban. Pierderea votului egal în Dieta Transilvaniei i-a redus pe sibieni la situația de cetățeni obișnuiți și minoritari ai provinciei. Ea a provocat însă și declinul comercial și meșteșugăresc. Modernizarea industrială a necesitat multă forță de muncă și a provocat un aflus demografic important.

În epoca naționalismelor secolului al XIX-lea și a statului modern, nici un drept tradițional nu putea rezista cererilor naționale. Revoluția de la 1848 a pus capăt sistemului administrativ medieval al principatului Transilvaniei, recunoscut la 1691 de către „Diploma leopoldină”. Dualismul austro-ungar a consacrat dispariția oricărei autonomii sibiene. Dreptul civil austriac a înlocuit la 1853 dreptul cutumiar adoptat de sibieni în Evul Mediu, iar din 1867 limba oficială a devenit maghiara. Noua logică era cea a confruntării comunităților naționale. Solidaritățile locale se pierdeau în nou clamata „ființă națională”, ideologia națională pretinzând împlinirea unui nou ideal de unitate. O lege din anul 1876 a desființat pentru totdeauna unitatea teritorială a *Universitas saxonum*, aceasta fiind redusă la simplul statut al unei fundații pentru administrarea patrimoniului comunității. Mai de vreme, breslele tradiționale fuseseră desființate, tot prin lege¹.

După ce și-au pierdut rând pe rând cetățenia, autonomia instituțiilor, reprezentarea politică unitară (ca un corp social), folosința legilor proprii, puterea economică și unitatea religioasă, sașii sibieni se vor regăsi cetățeni ai unor state-națiuni, locuitori ai unui oraș multicultural devenit teren de confruntare cultural-națională. Mai târziu, aceștia își vor pierde și reprezentanțele colective în confruntarea cu statul național român, chiar și proprietățile. După unirea Transilvaniei cu România, reforma agrară a dus la naționalizarea a peste 50% din terenurile comunității². În 1938 au fost lichidate prin ordonanță de guvern instituțiile *Universitas Saxonum* și comunitatea judecătorilor (Sieben Richter Waldungen)³.

Sursele externe de putere și evoluția conflictului

Revenind la problema relației dintre insuccesul strategiilor politice și radicalizarea pozițiilor, pe de-o parte, și recurgerea la surse externe de putere pentru susținerea în rezolvarea diferendelor, pe de altă parte, vom analiza în continuare conflictul politic al elitelor sibiene.

Adeziunea necondiționată a sașilor la unirea Transilvaniei cu regatul României avea ca prim fundament încrederea elitelor săsești în situația favorabilă a comunității în cadrul României Mari. Adolf Schullerus arăta că „declarația [de la Mediaș] se voia o expresie a încrederii. Mai întâi a încrederii în noua patrie, România [...] și

¹ Vasile CIOBANU, *Contribuții...cit.*

² Cf. Konrad GÜNDISCH, „The History of Transylvania...cit.”.

³ Tom GALLAGHER, *Democrație și naționalism...cit.*

mai apoi a încrederii în poporul român însuși”¹. Alt motiv puternic pentru adeziunea la unire erau chiar promisiunile elitelor de la Sibiu și București, dar mai ales promisiunile de la Alba Iulia. Rudolf Brandsch scria: „Noi ne-am unit pe baza Hotărârilor de la Alba Iulia și a promisiunilor că ni se vor asigura în cea mai mare măsură drepturile noastre naționale”². Nu avea însă să fie așa.

Confruntate cu problema integrării minorităților în noul stat, elitele la putere au adoptat modelul francez centralizat și uniformizator de organizare statală. Înaintea lor și italienii adoptaseră același model; monarhiștii piemontezi care unificaseră Italia considerau că „diferențierea regională constituia principalul obstacol în calea dezvoltării națiunii [...] O autoritate centrală puternică, au concluzionat ei, este singurul remediu pentru slaba integrare a noului stat-națiune”³. Nici elitele statului român nu erau de altă părere. Precum în modelul adoptat, rolul prefectului este covârșitor. Autoritățile locale nu le puteau ignora deciziile, iar primarii marilor orașe erau numiți tot de către guvern. Acest sistem instituțional nu ținea însă seama de promisiunile făcute de elitele române, din Regat și din Transilvania, atât reprezentanților naționalităților minoritare, cât și marilor puteri învingătoare în Primul Război Mondial. Ori Proclamația de la 1 decembrie 1918 asigura celelalte națiuni ardelenice de libera folosire a limbii lor în educație, justiție și administrație, precum și de reprezentarea lor politică echitabilă. Mai mult, ea promitea ardelenilor un guvern reprezentativ și autonom:

Articolul II: „Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate (foste teritorii austro-ungare, n.n.) autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal”.

Articolul III: „Ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legislative și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat”.

Articolul IX: „Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii”.

Nerespectarea promisiunilor și funcționarea noului stat românesc – declarat național și unitar în ciuda existenței unor importante națiuni minoritare, în ciuda tradițiilor de guvernare autonomă și de libertate confesională – sunt cauzele nemulțumirii profunde a elitelor săsești. În decembrie 1925, episcopul Friedrich Teutsch reamintește elitelor române, în Parlamentul de la București, de nerespectarea prevederilor de la Alba Iulia:

„Hotărârile de la Alba Iulia s-au dovedit în curând a nu fi o garanție a drepturilor colective, ci o promisiune care trebuia mereu redobândită, niciodată

¹ Vasile CIOBANU, *Contribuții...*cit., p. 58.

² *Ibidem*, p. 67.

³ Robert D. PUTNAM, *Cum funcționează democrația? Tradițiile civice ale Italiei moderne*, trad. D. Istrățescu, Polirom, Iași, 2001, p. 31.

îndeplinită pe deplin, niciodată ratificată [...] hotărârile de la Alba Iulia n-au fost niciodată negate în mod expres, dar ele n-au primit nici o formă legislativă, ceea ce era aproape o anulare. Ele au fost discutate, aprofundate, subminate, mereu trunchiate și puse sub semnul întrebării; ele aveau soarta unei decizii preliminare, pripită, negândită, regretată ulterior”¹.

Această percepție a stării de fapt provoacă o incertitudine în rândul elitelor săsești în privința identității și dezvoltării comunității.

Politica elitelor române după 1918 adâncește nesiguranța comunității săsești, care o resimte drept un atac și o răzbunare, o decizie luată deliberat împotriva ei. O trecere în revistă a măsurilor sociale și economice de după război² este revelatoare pentru sensibilitatea elitelor săsești în raportul lor cu autoritățile și elitele românești. România – stat succesor Austro-Ungariei – nu onorează împrumuturile pe care statul defunct le făcuse în efortul său de război. Măsura este una dureroasă pentru sași, cetățeni fideli ai statului din care făceau parte, care pierd sume importante. Mai mult, unificarea monetară postbelică se realizează în defavoarea sașilor, alături de ceilalți ardeleni. Regatul României nu dorește convertirea coroanelor la paritate cu leul, preschimbarea coroanelor realizându-se la un raport de două coroane pentru un leu. Foarte repede, averile săsești se reduc dramatic. „În comparație cu timpul dinaintea războiului, germanii din țară apar nesfârșit mai săraci și mai slăbiți în capacitatea lor economică”³.

În ciuda încercărilor de a demonstra prosperitatea relativă a sașilor față de români și maghiari, aici suntem interesați de percepția subiectivă a elitelor săsești. Pentru că sentimentul deposedării și al in justiției este una din motivațiile acțiunilor politice ulterioare. Sensibilitatea acută pentru orice măsură care afectează interesele comunității este responsabilă de intensitatea și derularea conflictului dintre elitele comunităților sibiene. Am identificat deja tema inegalității sociale istorice a românilor. Măsurile reparatorii le apar autorităților române – prin prisma raportului învingător/înving – drept perfect justificate. Astfel, consideră Vasile Ciobanu, statul devine un instrument providențial pentru românii care cereau recuperarea decalajului economic creat prin privarea lor istorică de drepturi și bunuri. Ne găsim în chiar logica unui conflict comunitar: românii, suspuși unui regim privativ de bunuri și drepturi – în mod real sau asumat – se folosesc de cel mai sofisticat și mai puternic instrument de coerciție pentru a recupera distanța socială și economică creată în situația injustă a inferiorității lor forțate. Legea încurajării muncii naționale din 1934 este un bun exemplu. Ea prevede utilizarea personalului românesc în proporție de cel puțin 80% și a etnicilor români în consiliile de administrație în proporție de minimum 50%. Așa cum aminteam, se percep taxe suplimentare în cazul înscripționării firmelor comerciale în alte limbi decât cea oficială și în cel al registrelor contabile ținute în altă limbă decât cea română.

O măsură resimțită puternic de către comunitatea săsească este reforma agrară. Marele Sfat Național Român, reunit la Sibiu în august 1919, adoptă Legea reformei agrare. Prevederile sale nemulțumesc însă puternic elitele săsești, căci efectele legii duc la pierderea proprietăților bisericești și ale composesoratelor. Pierderile sunt

¹ Cornelius R. ZACH, „Sașii între tradiție și noi opțiuni politice. 1930-1944”, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie...*cit., p. 171.

² Vasile CIOBANU, *Contribuții...*cit., cap. 2.

³ Gustav Adolf KLEIN, *Viața economică din Ardeal, Banat și Satu Mare*, reluat în Vasile CIOBANU, *Contribuții...*cit.

estimate la 81 000 ha¹. Toate terenurile arendate în ultimii ani sunt expropriate, fapt ce afectează numeroase familii ce locuiesc în orașe, dar și Biserica Evanghelică CA (Confesiunea de Augsburg). Terenurile intravilane pe care nu se construia timp de 3 ani urmau să fie, la rândul lor, expropriate. Fritz Connert consideră această prevedere ca determinată nu de cauze economice, ci de considerente național-politice ce urmăresc facilitarea stabilirii românilor în orașe și alterarea caracterului săsesc al orașelor ardelen. Unele elite române nici nu doresc să ascundă motivația națională. Octavian Goga declară răspicat în Parlament: „Vrem să românizăm țara, respectiv s-o reromânizăm”. Nicolae Iorga insistă și el în Parlament ca exproprierea să nu fie doar o măsură socială, ci una esențialmente națională, urmărind restabilirea poporului român în drepturile lui². Parlamentul României adoptă astfel în iulie 1921 Legea reformei agrare, o lege expresă pentru Transilvania. O lege care nemulțumește atât în text, cât și în aplicare, numeroase plângeri fiind înregistrate la comisiile de lichidare și la Ministerul Agriculturii. Cum numeroase sunt și protestele neascultate ale elitelor săsești în Parlament, în diverse adunări și în presă. Efectul legii este o neîncredere profundă instaurată în rândul comunității săsești în privința promisiunilor și bunăvoinței elitelor românești. Hans Otto Roth, deputat sas, își exprimă profunda amărăciune pentru măsurile îndreptate împotriva sașilor și pierderea încrederii în politicianii români din Transilvania, autori ai proclamației de la Alba Iulia. Ori încrederea era, cum am văzut, fundamentul adevăratei uniuni sașilor la unirea Transilvaniei cu România.

Pierderea încrederii în elitele românești este un fenomen legat și de guvernarea Partidului Național Țărănesc. Deși era reprezentantul elitelor ardelen antebelice, PNTȚ nu s-a grăbit să legifereze prevederile Proclamației de la Alba Iulia. Legea minorităților naționale, promisă de mult timp, este amânată; sprijinul în favoarea școlilor săsești întârzie și el. În iunie 1929 deputații sași se retrag de la dezbaterile parlamentare privind Legea administrației, în semn de protest față de disconsiderarea promisiunilor de la 1918 și de nereglementarea problemei minorităților. Nici guvernele ulterioare nu se arată interesate de nemulțumirile elitelor săsești. Subsecretariatul de stat pentru Minorități – înființat de guvernul Iorga – este desființat în 1933. Toate promisiunile rostite la Alba Iulia sunt repudiate și uitate.

Elitele comunității săsești se află într-o situație dificilă. Promisiunile elitelor române nu sunt onorate iar punctul lor de vedere nu este luat în calcul de autorități. Perioada cuprinsă între sfârșitul războiului și începutul anilor '30 reflectă insuccesul strategiilor politice ale elitelor săsești. Nici protestele, nici promisiunile, nici alianțele electorale cu partidele românești la putere sau în opoziție nu duc la îmbunătățirea situației politice a sașilor. Mai mult, statul român devine un instrument esențial în favorizarea elementului românesc. Măsurile pe care acesta le ia – justificate de diverse motivații – sunt acut resimțite drept un atac îndreptat împotriva comunității germane. În conflictul comunitar de la începutul secolului XX, românii obțin un sprijin esențial din partea statului român: dorința acestuia de a realiza omogenizarea culturală și administrativă, dar și favorizarea economică și socială a etnicilor români.

Configurația raportului de forțe la nivel european afectează însă raporturile româno-germane. Dezechilibrul de forțe este redresat prin interesul crescut al Germaniei național-socialiste pentru situația etnicilor germani din România. Insuccesul strategiilor este compensat de radicalizarea poziției politice și de surse externe de putere. În octombrie 1935 are loc adunarea Uniunii Germanilor din

---

¹ Gustav MARKUS, *Altbischof Wilhelm Staedel. Seine Zeit, sein Wesen und sein Wirken*, reluat de Vasile CIOBANU, *Contribuții...cit.*

² Vasile CIOBANU, *Contribuții...cit.*, pp. 118- 120.

România, unde se observă ascensiunea elementelor de ideologie nazistă. Cererilor reluate de nenumărate ori de către elitele săsești li se adaugă unele cu specific nazist, ca rezultat al compromisului dintre tendințele naziste exprimate de Fritz Fabritius și cele moderate, „conservatoare”, expuse de către Hans Otto Roth. Radicalismul extremiștilor (de notat, doar o parte a comunității germane), se reflectă în Proiectul de statut al comunității germane înaintat în 1938 guvernului condus de patriarhul ortodox Miron Cristea. Cu toate că proiectul a fost respins, regimul autoritar al lui Carol al II-lea recunoaște Comunitatea Națională a Germanilor. Sașii și ceilalți germani sunt – în final – ascultați și participă la viața politică a țării. Atenția de care se bucură acum se datorează, fără îndoială, presiunilor exercitate de Germania nazistă. Exprimarea apartenenței tuturor germanilor la un singur *Volk* – în condițiile expansiunii germane în Europa Centrală – face Comunitatea mult mai vizibilă în relațiile cu autoritățile române, care o ignorau pe deplin înainte.

Noua strategie – anume recurgerea la surse externe de putere – pare să funcționeze în așa măsură, încât unii lideri extremiști își doresc, odată cu succesele diplomatice în problema sudetă și apoi înfrângerea Poloniei și Franței, ca puterea Reich-ului să se întindă asupra României pentru a o determina să le satisfacă cererile. De altfel, cereri tot mai importante, mergând până la autonomia administrativă, au continuat să fie adresate autorităților române în august 1940. După subordonarea Grupului Etnic German unor lideri naziști, se înregistrează în anii războiului diverse acte de insubordonare, manifestări de autonomie sporită în cadrul statului român și instruirea unor armate paralele, dar apar și diverse proiecte ce vizau ca teritoriul locuit de etnici germani să devină protectorat german sub conducerea liderului nazist Andreas Schmidt¹. Statul german intervine tot mai mult în problemele interne ale germanilor din România, cerând guvernului român să accepte – începând din 1943 – încorporarea multor etnici germani în *Wehrmacht* și *Waffen-SS*².

Schimbarea alianței în care era angrenată România și deschiderea ostilităților împotriva Germaniei, apoi înfrângerea acesteia, au lipsit comunitatea săsească de sursa externă de putere și au expus-o represiunilor statului român. Toți sașii, alături de alți etnici germani, au fost privați de drepturile civile. Aproximativ 30 000 dintre ei au fost deportați în Uniunea Sovietică și mulți au și murit. Aproape 60 000 de țărani sași au fost total desproprietăriți, alături de meseriași și comercianți³. Nu doar băncile și fabricile au trecut în posesia statului român, dar și casele sașilor. Trauma războiului și consecințele politice ale acestuia vor marca profund comunitatea sașilor sibiieni. Contextul politic general va fi însă unul traumatizant pentru întreaga societate. Ocuparea și divizarea Germaniei, hegemonia sovietică asupra Europei de Est, politica statului comunist român cu privire la minoritățile naționale reprezintă un nou context, în care strategiile elitelor comunitare vor fi mult transformate.

CONCLUZII

Relațiile dintre elitele comunitare sibiene la începutul secolului XX nu seamănă cu situația actuală, când o majoritate românească covârșitoare alege ca primar, în două scrutine succesive, un reprezentant al comunității săsești din oraș și îi oferă

¹ Vasile CIOBANU, *Contribuții...cit.*, pp. 252-255.

² Konrad GÜNDISCH, „The History of Transylvania...cit.”.

³ *Ibidem*.

Forumului Democratic al Germanilor din România majoritatea absolută în Consiliul Local. Ar fi o eroare să considerăm actuala imagine favorabilă a etnicilor sași în ochii românilor drept o caracteristică a relațiilor etnice comunitare de la 1905. De fapt, procesul de modernizare se însoțește de manifestarea puternică a naționalismului. Construcția statului național român pe ruinele unor structuri politice, sociale și culturale specifice statelor multinaționale precedente nu se face decât prin cultivarea susținută a elementului românesc. În acest proces, fostele majorități politice devin minorități etnice și culturale – sensibile la orice acțiune împotriva intereselor lor – și își construiesc strategii specifice de conservare a identității.

În cazul specific al Sibiului, elitele comunitare săsești și românești – cei doi actori ai conflictului – își adaptează strategiile în funcție de transformările de context și de succesele pe termen mediu. În confruntarea cu logica statului modern birocratic, comunitatea săsească din Sibiu își pierde autonomia specific medievală și devine o minoritate etnică. În același timp, românii își afirmă tot mai puternic identitatea etnică și își intensifică revendicarea drepturilor politice. Confruntarea intereselor divergente este poate cel mai bine exprimată de concepțiile diferite asupra cetățeniei și drepturilor naționale. Insuccesul evident al strategiilor de conservare/afirmare forțează elitele comunitare la angrenarea succesivă a unor surse externe de putere: statul național român, pe de-o parte, Reich-ul hegemonic german, pe de altă parte. Însă apelul la surse externe de putere are efecte diferite pentru cele două comunități: dacă pentru români statul național român devine un sprijin constant și indiscutabil, câștigul comunității săsești este unul de scurtă durată și cu efect distructiv pe termen mediu. Beneficiile relative din timpul alianței dintre România și Germania nazistă sunt imediat spulberate de înfrângerea celei din urmă. Soarta etnicilor germani – nu doar a sașilor sibieni – va fi jalonată de interzicerea drepturilor civile, desproprietăriri, deportări și discriminări.

După normalizarea relațiilor diplomatice dintre România și Germania și colaborarea promovată de *Ost-Politik*, emigrarea în masă a etnicilor germani – mult accelerată după 1990 – a transformat total raporturile demografice, economice și culturale comunitare. Incursiunea în modelul autonomiei sibiene, în modernizarea secolului XIX și în politica națională a statului român după 1918 au conturat condițiile conflictului comunitar modern. Rezolvarea lui a împlinit însăși logica afirmării/conservării identității celor două comunități: integrarea definitivă a orașului în structura etnică, economică și politică a statului național român, respectiv integrarea etnicilor sași în societatea germană – ca strategie individuală – prin emigrare în masă. Nu mai rămân în Sibiu decât vestigiile materiale ale civilizației săsești și imaginea ei idealizată în conștiința românilor¹.

---

¹ Dragoș DRAGOMAN, „La recomposition du champ politique régional en Roumanie...cit.”, p. 192.